

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ БІОРЕСУРСІВ
І ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ УКРАЇНИ

ЧУМАЧЕНКО ОЛЕКСАНДР МИКОЛАЙОВИЧ

УДК 332.36 (4)

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ОЦІНКИ ЗЕМЕЛЬНО-РЕСУРСНОГО ПОТЕНЦІАЛУ
ЄВРОПЕЙСЬКИХ КРАЇН В ЕКОНОМІЧНОМУ
ТА ЕКОЛОГІЧНОМУ ВИМІРАХ

08.00.06 «Економіка природокористування
та охорони навколишнього середовища»

Реферат дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора економічних наук

Київ – 2025

Дисертацією є кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису

Роботу виконано в Національному університеті біоресурсів і природокористування України
Міністерства освіти і науки України

Науковий консультант доктор економічних наук, професор,
член-кореспондент НААН
МАРТИН Андрій Геннадійович,
Національний університет біоресурсів
і природокористування України,
завідувач кафедри землевпорядного проектування

Опоненти: доктор економічних наук, професор
КУРИЛЬЦІВ Роман Михайлович,
Національний університет
«Львівська політехніка»,
професор кафедри кадастру територій

доктор економічних наук, професор
КАЛИНА Тетяна Євгеніївна,
Одеська державна академія
будівництва та архітектури,
професор кафедри геодезії та землеустрою

доктор економічних наук, професор
ПОПОВ Андрій Сергійович,
Таврійський державний агротехнологічний
університет імені Дмитра Моторного,
професор кафедри геоекології і землеустрою

Захист відбудеться «22» квітня 2025 року о 14⁰⁰ годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.004.20 у Національному університеті біоресурсів і природокористування України за адресою: 03041, м. Київ, вул. Героїв Оборони, 15, навчальний корпус № 3, кімната 301

З дисертацією можна ознайомитися у науковій бібліотеці Національного університету біоресурсів і природокористування України за адресою: 03041, м. Київ, вул. Героїв Оборони, 13, навчальний корпус № 4, кімната 41а

Вчений секретар докторської
спеціалізованої вченої ради

Іван ОПЕНЬКО

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. У сучасних умовах проблеми землекористування та оцінки земельно-ресурсного потенціалу набувають особливого значення. Земельні ресурси є основою економічного зростання та сталого розвитку країн. Європейські держави, із властивою їм різноманітністю кліматичних, географічних, економічних і політичних умов, характеризуються значними відмінностями у підходах до використання земельних ресурсів. З огляду на це з'являється необхідність у розробленні теоретичних підходів і практичних рекомендацій щодо оцінки земельно-ресурсного потенціалу європейських країн в економічному й екологічному вимірах. В умовах глобальних суспільно-економічних, екологічних, військово-політичних та історико-культурних викликів, що виражаються в зміні клімату, виснаженні природних ресурсів, територіальній нестабільності, відсутності однозначної регуляторної політики в галузях землекористування та природокористування, розуміння та оцінка земельно-ресурсного потенціалу стає особливо актуальною в європейському земельно-ресурсному просторі, зокрема і для України як кандидата в члени Європейського Союзу. Зважаючи на різноманітність інтересів і стратегій розвитку європейських країн, необхідно враховувати економічні, екологічні та соціальні аспекти оцінки земельного потенціалу для досягнення сталого розвитку та забезпечення добробуту населення. Дослідження теоретичних засад оцінки земельно-ресурсного потенціалу європейських країн стає важливим кроком до розроблення ефективних методів їхнього оптимального використання та формування Спільної земельної політики ЄС, національних і регіональних стратегій управління землекористуванням, що відповідатимуть принципам сталого розвитку та забезпечуватимуть збалансоване використання природних ресурсів. Земельні ресурси відіграють важливу роль у задоволенні матеріальних і культурних потреб людини та суспільства, створюють просторову основу для раціонального використання природних ресурсів і досягнення цілей сталого розвитку. Для проведення успішної національної інтеграції в європейський земельно-ресурсний простір необхідно провести оцінку земельно-ресурсного потенціалу європейських країн і запропонувати підходи щодо удосконалення земельної політики України. З огляду на виклики останніх десятиліть виконання положень Європейського зеленого курсу стає критично важливим для довгострокового благополуччя суспільства й охорони довкілля. Тому виникає необхідність в обґрунтуванні наукових підходів щодо оцінки земельно-ресурсного потенціалу для збереження біологічного різноманіття та екосистемних функцій території, формування продовольчої безпеки, організації сталого землекористування та регулювання якості природного середовища Європи.

Проблемам теорії і практики раціонального використання природних ресурсів, зокрема земельних, та їх еколого-економічної оцінки присвячено роботи українських вчених, а саме: А. В. Барвінського, І. К. Бистрякова, В. М. Будзяка, С. Ю. Булигіна, О. М. Вишневської, О. П. Гаражі, В. А. Голяна, О. І. Гуторова, Б. М. Данилишина, Д. С. Добряка, С. І. Дорогунцова, Й. М. Дороша, О. С. Дорош, О. І. Дребот, Т. О. Євсюкова, М. М. Заславського, Ш. І. Ібатулліна, Т. Є. Каліни, О. П. Канаша, Л. В. Канторовича, А. І. Карпука, І. П. Ковальчука, О. І. Коваліва, А. О. Кошеля, І. П. Купріянич, Р. М. Курильціва, П. М. Матвєєва, А. Г. Мартина, Є. В. Мішеніна, Л. Я. Новаковського, І. О. Новаковської, І. А. Опенька, Ю. М. Палехи, Р. М. Панаса, А. С. Попова, С. М. Рогач, В. П. Руденка, О. В. Сакаль, Р. М. Ступеня, А. М. Сундука, А. М. Третьяка, О. І. Фурдичка, М. А. Хвесика, О. І. Шкуратова, М. К. Шикуди та інші.

Теоретичні та методичні основи формування і розвитку економічних відносин для забезпечення зростання суспільного економічного блага розкрито в працях таких закордонних вчених-класиків, як-от: К. Маркс, Ф. Енгельс, А. Маршалл, Дж. Мілл, У. Петті, А. Сміт, Д. Рікардо, Й. Шумпетер, Ж. Боден, Ш. Монтеск'є, Ж. Дюбо, Ф. Бастіа й інші. Питанням теоретичних підходів щодо реформування земельних відносин, їх оцінки, рентних платежів і впливу системи землекористування на сталий розвиток і продовольчу безпеку присвячено праці відомих іноземних вчених-економістів, як-от: Дж. Андерсон, Дж. Аронсон,

Е. Бальноні, Ф. Барбоза, С. Бернард, Г. Бреустедт, А. Варнер, М. Венеціані, В. Вівер, Е. Вілсон, Г. Вітакер, Р. Вун, Г. Гастелла, Б. Гудвін, Д. Давівієр, П. Деїл, Дж. Дженсен, Т. Дуча, Б. Зімел, С. Йохансон, Д. Кавічіолі, М. Керолан, С. Кіліан, Б. Кірвін, Х. Клайбен, В. Ковальські, Р. Костанса, Д. Кропп, К. Ксакі, С. Ленс, З. Лерман, Р. Лукас, Н. Маккормік, Р. Меєр, Р. Мініч, А. Мішра, Дж. Мос, Г. Мюллер, Г. Мунч, П. Нільсон, С. Онїл, А. Оско, М. Паттон, Д. Пекхам, А. Плантінга, Р. Простерман, Е. Раїклін, К. Ріттер, М. Робертс, Л. Ролфес, Д. Сачс, Дж. Свінен, Е. Сніппе, Д. Спіноні, Р. Стевінс, Н. Стерн, С. Таніс, Г. Фортуна, Г. Хаберман, З. Хак, М. Хартвігсен, М. Хеллер, Н. Хендрікс, Л. Хетемакі, Д. Хопкінс, Д. Хьюстінг, С. Шеннон та інші. Водночас існують невирішені проблеми ефективного використання земельно-ресурсного простору в умовах зміни клімату, забезпечення продовольчої безпеки та підвищення суспільного благополуччя, екологізації за глобального потепління, збереження та відновлення біологічного різноманіття і екосистемних функцій територій.

Актуальність обраної теми та значимість нагромаджених екологічних і соціально-економічних проблем зумовили вибір предметно-об'єктної сфери, постановку мети і завдань дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано відповідно до напрямку науково-дослідних робіт, а саме наукові ідеї і теоретичні положення та висновки, отримані в процесі дисертаційного дослідження, безпосередньо пов'язані з темою базового фінансування «Соціально-економічні виклики, реалізація та вдосконалення законодавства України у контексті сталого розвитку» (договір № БФ/39-2021), зокрема підтемами «Оцінювання стану і перспектив відновлення потенціалу територіальних громад, моніторингу стану їх земель та оптимізації повоєнного землекористування» (2023) і «Науково-методичне забезпечення сталого землекористування та охорони земель у територіальних громадах в сучасних умовах» (2024), у межах яких автором обґрунтовано концептуальні напрями удосконалення державної політики для досягнення цілей сталого розвитку в системі постконфліктного землекористування та в узгодженості із завданнями Європейського зеленого курсу (акт впровадження від 02.04.2024 р.).

Мета та завдання дослідження. Метою дослідження є обґрунтування теоретико-методологічних засад і практичних рекомендацій щодо оцінки земельно-ресурсного потенціалу європейських країн в економічному й екологічному вимірах у контексті євроінтеграції України.

Реалізація мети дисертації обумовила необхідність вирішення таких завдань дослідження:

- розвинути понятійно-термінологічний апарат галузі економіки природокористування та охорони навколишнього середовища поняттям «європейський земельно-ресурсний простір» і запропонувати авторське тлумачення поняття «земельно-ресурсний потенціал» як ключових елементів національного багатства та невід'ємних засобів виробництва, підкреслюючи їхню роль у сталому економічному розвитку європейських країн;

- встановити закономірності формування земельно-ресурсного простору європейських країн у контексті глобалізації і транснаціональних економічних відносин, що відображають перерозподіл земельних ресурсів у світовому масштабі;

- дослідити особливості формування та перерозподілу земельної ренти як фундаментальної основи функціонування ринкових земельних відносин і встановити важливість систем землекористування для досягнення сталого розвитку аграрного сектору та збалансованого підходу до природокористування;

- ідентифікувати екологічні виклики в межах європейського земельно-ресурсного простору, пов'язані із землекористуванням, для створення та оцінювання процесу формування екологічно стійких систем землекористування, які сприятимуть збереженню природних ресурсів, і визначити вплив європейських інституцій на роль національних урядів європейських країн у розвитку сталого землекористування в контексті Європейського зеленого курсу;

– оцінити сучасний стан і майбутні перспективи використання земельних ресурсів, що зазнали негативного впливу військових дій під час Югославських війн 1991–2001 років і в Україні та в процесах післявоєнного відновлення, сформулювати концепцію «постконфліктного землекористування»;

– розробити на основі порівняльного аналізу ринкових цін аграрних і селітебних земельних ділянок економіко-математичну модель для прогнозування цін, фіскальних виплат сільськогосподарського й урбанізаційного землекористування в межах європейського земельно-ресурсного простору;

– розробити алгоритм оцінки економічного впливу структури секторального землекористування на валовий внутрішній продукт європейських країн, враховуючи специфіку галузевих моделей землекористування;

– поглибити практичні підходи до оцінки впливу Спільної аграрної політики ЄС на розвиток земельних відносин і вартість сільськогосподарських земель та проаналізувати наслідки земельних реформ у постсоціалістичних країнах ЄС;

– оцінити роль державного та приватного секторів у формуванні національних підходів щодо розвитку земельних відносин, зокрема їх взаємодію та співпрацю для узгодження інтересів власників земель з публічними інтересами;

– поглибити теоретико-методологічні підходи до оцінки просторових можливостей природних територіальних комплексів для збереження біологічного різноманіття та екосистемних функцій територій;

– обґрунтувати напрями вдосконалення соціально-економічної, екологічної, військово-політичної та історико-культурної складових земельної політики України в контексті євроінтеграційних процесів, акцентуючи на суспільному житті, для забезпечення продовольчої безпеки, сталого розвитку та збалансованого використання земельних ресурсів.

Об'єкт дослідження – процес оцінювання земельно-ресурсного потенціалу європейських країн.

Предмет дослідження – сукупність теоретико-методологічних, науково-методичних і практичних засад щодо оцінювання ефективності використання земельно-ресурсного потенціалу європейських країн в економічному та екологічному вимірах.

Методи дослідження. В основу дисертаційного дослідження було покладено положення економічних законів, категорій і понять, а також фундаментальних положень та основних принципів сучасної економічної теорії. У процесі дослідження були застосовані загальні та спеціальні наукові методи пізнання економічних явищ і процесів, а саме: *монографічний* – для аналізу наукових публікацій з питань екологічної та економічної оцінки використання земельно-ресурсного потенціалу територій; *метод аналогій і порівнянь* – під час дослідження європейського та світового досвіду щодо використання та охорони земель, післявоєнного відновлення землекористувань; *системний аналіз* – для дослідження теоретико-методологічних засад оцінки земельно-ресурсного потенціалу країн Європи; *абстрактно-логічний* – у процесі уточнення та формування сутності понять, визначень і категорій, під час інформаційно-аналітичного супроводу процесу оцінки потенціалу досліджуваних територій; *кореляційний* – для побудови багатофакторної економіко-математичної моделі секторального землекористування; *індексний* – під час порівняння екологічних показників щодо збереження біологічного різноманіття та екосистемних функцій території, для розрахунку оціночних показників використання орних земель; *прогнозування* – у процесі розроблення науково обґрунтованих пропозицій щодо перспектив використання національного земельно-ресурсного потенціалу в контексті євроінтеграції.

Інформаційною базою дослідження слугували наукові праці українських і зарубіжних дослідників у галузі економіки природокористування та охорони навколишнього середовища, економіки землекористування, оцінки земель, інтернет-ресурси тощо. Також в основу дослідження покладено українські та закордонні інформаційні джерела, а саме: матеріали Євростату, Світового Банку, Державної служби статистики України, Державної служби України з питань геодезії, картографії та кадастру, Міністерства захисту довкілля

та природних ресурсів України, Міністерства фінансів України, Державної податкової служби України, Державного агентства водних ресурсів України, Державного агентства лісових ресурсів України.

Наукова новизна одержаних результатів. Дисертаційне дослідження вирішує важливу науково-прикладну проблему оцінювання земельно-ресурсного потенціалу європейських країн в економічному й екологічному вимірах, що необхідно для формування земельної політики України як складової її євроінтеграційного курсу.

До головних результатів дисертаційного дослідження, які визначають ступінь і характер новизни та подано до захисту, належать такі:

вперше:

- запропоновано поняття «європейський земельно-ресурсний простір» як територіальну систему європейського континенту, яка охоплює всю сукупність земельних ресурсів, ґрунтово-водних комплексів, мінерально-сировинних баз та біотичних складових, що перебувають у багаторівневій взаємодії з економікою, суспільством і природним середовищем;

- запропоновано концепцію «постконфліктного землекористування», яка охоплює не лише екологічні, а й соціально-економічні та правові наслідки військових конфліктів, враховує європейський досвід післявоєнного відновлення земель (зокрема після Югославських війн) із рекомендаціями щодо застосування цього досвіду в умовах України;

- обґрунтовано теоретико-методологічні засади оцінювання земельно-ресурсного потенціалу європейських країн, який базується на встановленні залежності величини валового внутрішнього продукту країн Європейського Союзу від секторального землекористування;

удосконалено:

- понятійно-термінологічний апарат економіки природокористування тлумаченням поняття «земельно-ресурсний потенціал»;

- механізми оцінки впливу глобалізації та транснаціональних відносин на формування європейського земельно-ресурсного простору;

- підходи до моделювання наслідків зростання питомої ваги урбанізованих земель до 2030 року через оцінку зисків від урбанізаційного землекористування, із підкресленням важливості оподаткування для економічного розвитку та сталого управління земельними ресурсами;

- механізми визначення потенціалу зростання цінності сільськогосподарських земель, що дали змогу змодельовати показники вартості орних земель європейських країн на період до 2050 року;

- методологічні підходи до оцінки ролі державного та приватного секторів у формуванні національних стратегій земельних відносин, що відрізняється від попередніх напрацювань чітким акцентом на системних механізмах узгодження приватних та публічних інтересів, а також врахуванні переваг інтегрованого управління земельними ресурсами;

- методологічні основи комплексного поглиблення оцінки просторової забезпеченості збереження біологічного різноманіття та екосистемних функцій території європейських країн, зокрема, використано індекс розвитку екомережі, проведено аналіз структури природоохоронних територій, оцінено тиск на природні екосистеми, обґрунтовано витрати на охорону навколишнього середовища та собівартість створення умовного гектара екомережі.

набули подальшого розвитку:

- теоретичні положення щодо формування та перерозподілу земельної ренти, які, на відміну від традиційних підходів, наголошують лише на економічних аспектах ренти, запропоновано комплексний погляд на рентоутворення як ключову складову сталого розвитку, що включає інновації та екологічно безпечне землекористування як основу продовольчої безпеки;

- комплексні підходи до визначення впливу сільськогосподарського виробництва на навколишнє середовище, що полягають у всебічній оцінці наслідків інтенсифікації

тваринництва, масштабної хімізації агросектору та зростання обсягів викидів парникових газів, які, в умовах недосконалого управління земельними ресурсами в Європі, прискорюють деградаційні процеси, поглиблюють проблеми раціонального землекористування;

- підходи до оцінки впливу Спільної аграрної політики на виплати власникам, що полягають у необхідності додаткової фінансової підтримки землекористувачів і визначенні залежності величини орендної плати та вартості земель від виплат у межах Спільної аграрної політик, відсутність яких може призвести до виникнення від'ємної ренти;

- підходи щодо визначення ролі європейських інститутів і національних урядів у формуванні сталого землекористування, зокрема, підкреслено цілі, які передбачають розв'язання проблем сталого землекористування в межах Європейського зеленого курсу та визначають необхідність створення Спільної земельної політики ЄС, орієнтованої на забезпечення сталого використання земель і управління земельними ресурсами;

- напрями удосконалення земельної політики України, які враховують комплексне поєднання соціально-економічних, екологічних, військово-політичних та історико-культурних факторів, що дозволяє ефективніше досягти стратегічних цілей продовольчої безпеки, сталого розвитку та набуття членства у ЄС.

Практичне значення одержаних результатів. Розроблені автором результати дослідження використовуються в діяльності Асоціації фахівців землеустрою України. Серед таких, методика оцінки ефективності землекористування, зокрема, комплекс критеріїв і показників для оцінки ефективності землекористування та визначення їх впливу на процес виробництва й економічну віддачу від використання земельних ресурсів; підвищення обізнаності інженерів-землепорядників щодо оцінки земельно-ресурсного потенціалу та ефективності використання земель, що дасть змогу підвищити якість розроблення проєктної документації із землеустрою (довідка № 33 від 22.03.2024 р.). Результати дисертаційного дослідження було використано Міністерством захисту довкілля та природних ресурсів України, а саме інструменти економічного стимулювання екологобезпечного землекористування як базового елемента економічного механізму природокористування на рівні територіальних громад, що враховують існуючі глобальні та національні передумови (Нова кліматична угода, заплановане запровадження ЄС прикордонного вуглецевого коригування, імплементація Глобальних цілей сталого розвитку і Спільної сільськогосподарської політики ЄС тощо) та забезпечують диверсифікацію методів та інструментів стимулюючого впливу на землевласників і землекористувачів, а також дозволяють розширити масштаби збереження та відтворення земельно-ресурсного потенціалу й отримати додатковий еколого-економічний ефект (відновлення традиційної спеціалізації природокористування, дотримання сівозмін, рекультивація порушених земель, створення захисних лісосмуг, підвищення рівня лісистості, збереження водно-болотних угідь), зокрема враховано в заходах за напрямом робочої групи «Екологічна безпека» у процесі розроблення проєкту Плану відновлення України від наслідків війни, що на виконання Указу Президента від 21 квітня 2022 року № 266/2022 містить перелік пропозицій щодо пріоритетних реформ і стратегічних ініціатив, проєктів нормативно-правових актів, прийняття та реалізація яких є необхідними для ефективної роботи й відновлення України у воєнний і післявоєнний періоди (довідка від 22.03.2024 р.).

Сформовані у дисертаційному дослідженні теоретико-методичні підходи щодо оцінки земельно-ресурсного потенціалу територій використовуються в освітньому процесі під час підготовки лекційного матеріалу з дисциплін «Землеустрій» та «Історія земельних відносин і землеустрою» на кафедрі землепорядного проектування для підготовки здобувачів ОС «Бакалавр» за спеціальністю 193 «Геодезія та землеустрій» у Національному університеті біоресурсів і природокористування України (акт впровадження від 02.04.2024 р.).

Особистий внесок здобувача. Дисертаційне дослідження є самостійною науковою працею з розроблення теоретико-методологічних засад і практичних рекомендацій щодо оцінки земельно-ресурсного потенціалу європейських країн в економічному й екологічному вимірах. Наведені в дисертації науково-практичні положення виконано здобувачем особисто.

Зі списку опублікованих праць, опублікованих у співавторстві, в дисертації використано особисті пропозиції та розробки. Наукові положення та результати, які досліджувалися й були одержані у процесі написання кандидатської дисертації, не використовувалися під час підготовки докторської дисертації.

Апробація результатів дисертації. Наукові положення та практичні результати авторських наукових досліджень пройшли апробацію на: Міжнародній науково-практичній конференції «Біоресурси планети і біобезпека навколишнього середовища» (м. Київ, 2013 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Вплив біоекономіки на просторовий розвиток територій» (м. Київ, 2018 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Модернізація та суспільний розвиток економіки держави та регіонів» (м. Київ, 2018 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні проблеми землеустрою у сільському господарстві: глобальний, національний та регіональний аспекти» (м. Умань, 2018 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Грошова оцінка земель в Україні: здобутки, проблеми, перспективи» (м. Київ, 2018 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Системна взаємодія кадастрів: проблемні питання методологічного, інституційного та інформаційного забезпечення» (м. Київ, 2019 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Формування сталого землекористування: Проблеми та перспективи» (м. Київ, 2020 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Економічні проблеми сучасності та стратегії інноваційного розвитку національної економіки» (м. Львів, 2020 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Сучасна землевпорядна наука: сьогодення та перспективи» (м. Біла Церква, 2020 р.); Національній науково-практичній конференції «Європейський земельний курс та водна політика України в умовах глобальних кліматичних змін» (м. Київ, 2021 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Екологічна безпека та збалансоване природокористування в агропромисловому виробництві» (м. Київ, 2022 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Продовольча та екологічна безпека в умовах війни та повоєнної відбудови: виклики для України і світу» (м. Київ, 2023 р.); Всеукраїнській науково-практичній конференції «Використання й охорона земельних ресурсів та туристично-рекреаційний потенціал територій» (м. Львів, 2023 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Планування та використання територій в контексті інклюзивного розвитку» (м. Харків, 2023 р.), XIV Міжнародній науковій конференції «Економічна наука для сільського розвитку 2023» (м. Єлгава, 2023 р.).

Публікації. За матеріалами дисертаційного дослідження опубліковано 45 наукових праць, з яких 2 монографії, 5 статей у періодичних наукових виданнях, включених до категорії «А» Переліку наукових фахових видань України та/або в закордонних виданнях, проіндексованих у базах даних Web of Science Core Collection та/або Scopus, 20 статей у наукових виданнях, включених до Переліку наукових фахових видань, стаття у науковому виданні іншої держави, 17 тез наукових доповідей.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається з анотації, вступу, п'яти розділів, висновків, списку використаних джерел і додатків. Загальний обсяг дисертації становить 592 сторінки. Дисертація містить 47 таблиць і 175 рисунків. Список використаних джерел налічує 484 найменування.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми дослідження, визначено стан її наукової розробки, з'ясовано зв'язок із науковими програмами, планами, темами, визначено мету, завдання, об'єкт, предмет і методи дослідження, розкрито наукову новизну та практичне значення одержаних результатів, наведено відомості про їх апробацію й оприлюднення.

У першому розділі «**Теоретичні засади визначення земельно-ресурсного потенціалу територій**» розкрито значення та роль земельних ресурсів як основи національного багатства і сталого розвитку, просторової основи для функціонування різних галузей виробництва та формування ринкових відносин, інтегрального природного ресурсу, носія соціального, історико-культурного, духовного простору, що формується в умовах глобалізації.

У дослідженні встановлено, що земельні ресурси є невід'ємною частиною потенціалу країн для нарощування внутрішнього капіталу і становлять територіальний базис для більшості видів діяльності, а також є основним засобом виробництва в сільському, лісовому господарствах, видобувній промисловості й інших сферах, що обумовлює необхідність у розширенні змісту поняття «*земельно-ресурсний потенціал*», під яким варто розуміти інтегральну, багатовимірну категорію економіки природокористування, що відображає поєднання кількісних, якісних, просторових, інституційних і екологічних характеристик земель території, які у своїй сукупності створюють умови для раціональної, орієнтованої на сталий розвиток та економічно доцільної господарської діяльності. Оцінка потенціалу земельних ресурсів часто проводиться для визначення найбільш прийняттого землекористування та практики управління для конкретної території.

З огляду на проєвропейський вектор розвитку України виникає необхідність у врегулюванні термінологічного забезпечення та формуванні нових понятійних категорій системи землеустрою. Розглядаючи європейський простір як цілісну систему взаємопов'язаних соціально-економічних, військово-політичних і природозберігаючих та інших складових, просторовим базисом для існування та розвитку яких є земельні ресурси, пропонуємо використати поняття «*європейського земельно-ресурсного простору*», під яким варто розуміти комплексно організовану територіальну систему європейського континенту, яка охоплює всю сукупність земельних ресурсів, ґрунтово-водних комплексів, мінерально-сировинних баз і біотичних складових, що перебувають у багаторівневій взаємодії з економікою, суспільством та природним середовищем. Запропоноване поняття європейського земельно-ресурсного простору сприятиме глибшому розумінню сутності процесів, пов'язаних із використанням природних ресурсів, зокрема і земельних, і забезпечить системне розуміння цілісності наддержавних інституцій, як-от Європейський Союз, НАТО, мережа Натура 2000, Смарагдова мережа тощо.

Досліджено, що в умовах глобалізації використання земельно-ресурсного потенціалу супроводжується надмірним природокористуванням у процесі сільськогосподарського та лісгосподарського виробництв і під час широкомасштабної розбудови промислових об'єктів. У країнах із недостатньо розвиненими інститутами охорони земель спостерігається зростання антропогенного навантаження на земельні ресурси, які суттєво виснажуються, орієнтація на експорт отриманої сировини може ставати причиною втрати продовольчої безпеки, що доповнюється аграрною інфляцією. З огляду на світову боротьбу країн за обмежені ресурси, лівову частку яких становлять землі, придатні для вирощування сільськогосподарської продукції, та прагнення глобальних лідерів до забезпечення продовольчої безпеки спостерігається тенденція до збільшення площ ріллі в країнах із низьким і середнім доходами. Таке явище дістало назву «захоплення земель» (англ. *land grabbing*). Зокрема, в деяких країнах Африки, Південної Америки, постсоціалістичних країнах Європи земельні реформи нерідко формують нові колоніальні відносини через фінансово-економічну залежність від держав-інвесторів. Поглинання або ж захоплення в такий спосіб земель іноземними інвестиційними фондами (зокрема суверенними) чи великими транснаціональними корпораціями та концентрація земель становлять одну із головних небезпек продовольчій і енергетичній безпеці країн, що залучають інвестиції. У такий спосіб у світі вже захоплено близько 79,5 млн га родючих земель у країнах, що розвиваються. Найуспішнішими інвесторами є компанії КНР, які уклали контракти на використання понад 9 млн га земель (11,3 % від загальносвітових), що вказує на глобальну експансію. Частки країн-мільйонників (які мають близько мільйона і більше гектарів економічно підконтрольних земель у структурі інших держав) приведено на рис. 1.

Із проведеного аналізу випливає, що регіони із країнами, що розвиваються, мають високий потенціал до нарощування оброблюваних площ і сприятливий інвестиційний клімат. Неоднорідний перерозподіл земельних інвестицій серед цільових країн обумовлений сприятливим інвестиційним кліматом останніх. У межах європейського земельно-ресурсного простору найбільший інтерес у транснаціональних компаній та іноземних фондів викликають

земельні ресурси Болгарії (0,8 %), Румунії (1,4 %), Сербії (1,2 %), Молдови (2,9 %) та України (5,5 %), які стають об'єктом інвестування для іноземних компаній і фондів. В Україні близько 3,3 млн га є у користуванні компаній, кінцеві бенефіціарні власники яких перебувають за кордоном. Фактично іноземні інвестори контролюють використання 5,5 % території, 7,6 % усіх сільськогосподарських земель і близько 10 % орних земель в Україні.

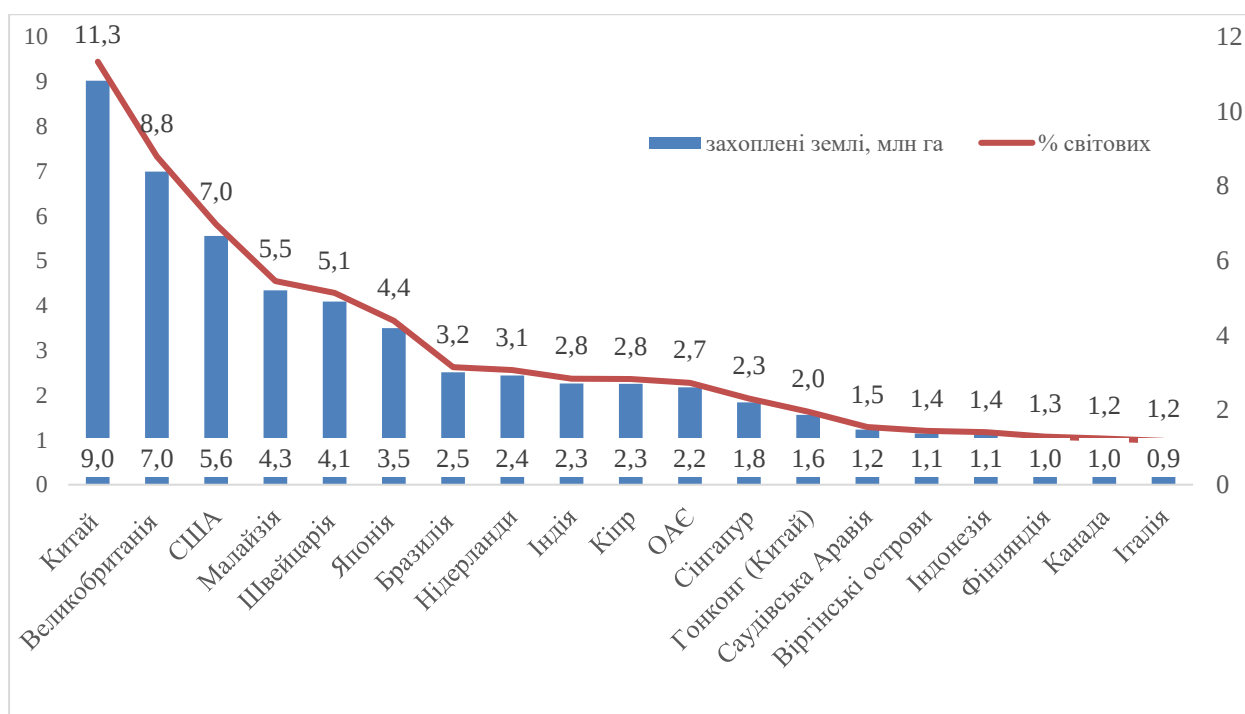

Рис. 1. Площі і структура захоплених земель у світі, млн га*

Примітка. *Побудовано автором за даними Land Matrix

Можна стверджувати, що окремі країни частково втрачають економічний суверенітет у питаннях виробництва продовольства і перерозподілу земельної ренти. Найзначнішими «контролерами» сільськогосподарських земель поза межами власної території є компанії: Великої Британії – 8,8 % загальносвітових і 20,4 % європейських угод на загальну площу майже 7,0 млн га, Нідерланди – відповідно 3,1 % та 4,1 % на площу 2,4 млн га, Кіпр – відповідно 2,8 % та 10,3 % на загальну площу 2,2 млн га як офшорна зона тощо. Європейські компанії використовують 30,7 млн га захоплених земель (38,6 % від світових), а в межах європейського земельно-ресурсного простору – 20,9 млн га. У Східній Європі неоколоніалізмом охоплено 17,0 млн га земель, зокрема зайнятих під технічними культурами – 49,0 %, для виробництва продовольства – 6,0 %, для змішаного використання – 44,0 %, під багатоцільові культури (flex-crops) – 1,0 %. Детальний аналіз (табл. 1) показує, що багато розвинених країн намагаються отримати економічні та фінансові важелі для управління земельно-ресурсним потенціалом країн, що розвиваються, за межами власних державних кордонів і через економічну експансію фактично збільшують доступні для себе земельні ресурси.

Сьогодні інвестори з окремих країн вже контролюють більшу площу земель за кордоном, аніж становить уся територія цих країн. Встановлено, що відношення захоплених за кордоном сільськогосподарських земель до території власної країни найбільше для країн, як-от Ліхтенштейн (772 %), Люксембург (327 %), Кіпр (243 %), Швейцарія (99 %) і Нідерланди (59 %), що дає підстави вважати такий спосіб використання земельних ресурсів інших держав однією з форм «м'якого» неоколоніалізму. Постійні пошуки «вільних» земель міжнародними компаніями та бажання інвестувати в економіку країн, що розвиваються, породжують нові форми контролю земельно-ресурсного потенціалу.

Показники захоплення земель країнами Європи*

Країна-інвестор	Площа країни, тис. га	Площа земель за укладеними угодами, тис. га		Захоплення земель, %		
		у структурі світових земель	зокрема в європейських країнах	у структурі світових земель	зокрема в структурі європейських земель	співвідношення площ захоплених земель до земель країни-інвестора
Австрія	8387,1	145,2	125,2	0,18	0,60	1,73
Бельгія	3052,8	273,0	2,5	0,34	0,01	8,94
Болгарія	11091,2	48,9	48,9	0,06	0,23	0,44
Великобританія	24482,0	6994,2	4279,2	8,79	20,41	28,57
Данія	4309,4	109,3	71,7	0,14	0,34	2,54
Естонія	4522,6	119,9	119,9	0,15	0,57	2,65
Ірландія	7027,3	19,0	6,0	0,02	0,03	0,27
Іспанія	50603,0	247,3	7,3	0,31	0,03	0,49
Італія	30131,8	935,8	47,0	1,18	0,22	3,11
Кіпр	925,1	2251,6	2172,6	2,83	10,36	243,39
Латвія	6458,9	34,5	34,5	0,04	0,16	0,53
Литва	6530,3	40,0	40,0	0,05	0,19	0,61
Люксембург	258,6	846,1	540,9	1,06	2,58	327,18
Нідерланди	4152,6	2441,4	863,4	3,07	4,12	58,79
Німеччина	35705,0	620,6	182,6	0,78	0,87	1,74
Польща	31268,3	5,1	5,1	0,01	0,02	0,02
Португалія	9239,1	649,9	16,3	0,82	0,08	7,03
Румунія	23839,1	196,6	66,6	0,25	0,32	0,82
Угорщина	9303,0	11,4	11,4	0,01	0,05	0,12
Фінляндія	33814,5	1023,2	12,0	1,29	0,06	3,03
Франція	55159,5	741,7	251,4	0,93	1,20	1,34
Хорватія	5654,2	3,0	3,0	0,00	0,01	0,05
Чехія	7886,6	6,1	6,1	0,01	0,03	0,08
Швеція	44996,4	410,3	341,1	0,52	1,63	0,91
Україна	60354,9	307,4	307,4	0,39	1,47	0,51
Молдова	3384,6	1,4	1,4	0,00	0,01	0,04
Норвегія	38520,7	464,0	18,0	0,58	0,09	1,20
Швейцарія	4128,5	4091,4	3868,9	5,14	18,46	99,10
Сербія	8836,1	14,6	14,6	0,02	0,07	0,16
Ісландія	10300,0	0,3	0,0	0,00	0,00	0,00
Ліхтенштейн	16,0	123,6	1,7	0,16	0,01	772,72

Примітка. *Побудовано автором за даними Eurostat, Land Matrix

У роботі за основу для визначення ефективності використання земельно-ресурсного потенціалу території та його оцінки взято економічні показники, які відображають підсумок виробничої діяльності економічних одиниць-резидентів у галузі матеріального і нематеріального виробництва, а саме валовий внутрішній продукт (ВВП), валову додану вартість (ВДВ), землевіддачу, собівартість, рентабельність, а також натуральні показники – урожайність, розораність, лісистість.

У другому розділі **«Глобальні та регіональні екологічні виклики щодо використання земельних ресурсів»** досліджено особливості розвитку земельних відносин і землекористування у формуванні продовольчої та екологічної безпеки як базових потреб суспільства, забезпечення сталого розвитку та повоєнного відновлення територій.

В умовах постійно зростаючої кількості населення глобальна проблема продовольчої безпеки є надзвичайно актуальною та потребує ефективного регулювання в межах міжнародного політичного й економічного співробітництва. Просторову основу продовольчої забезпеченості суспільства становлять сільськогосподарські землі, що за інтенсифікації виробництва та нерівномірного антропогенного тиску призводить до акумуляції негативних суспільно-економічних, екологічних і військово-політичних проблем землекористування. Особливо гостро проблема продовольчої безпеки постає в країнах, що розвиваються, адже відсутність технологій виробництва та ручна праця мають низьку виробничу ефективність і не сприяють збагаченню та обумовлюють низьку купівельну спроможність населення. Розглянуто проблему продовольчої безпеки країн Європи та встановлено, що для значної кількості населення багатьох країн світу європейська модель життя є прикладом довершеності, високого рівня добробуту населення, матеріальних статків і соціально-економічної та екологічної захищеності. У процесі оцінки стану продовольчої безпеки європейських регіонів застосовується показник розповсюдження недоїдання і показник помірної та значної відсутності продовольчої безпеки населення. Стабільним вважається регіон (країна), в якому недоїдає або ж голодує менше 5,0 % населення. Більшість регіонів Європи за базовим показником продовольчої безпеки – поширенням недоїдання – не потрапляють у зону ризику, оскільки питома вага населення, що страждає від недоїдання, у 2017–2022 роках не перевищувала 2,5 %, окрім Болгарії (3,0 %), Словаччини (6,1 %), України (3,5 %), Албанії (3,6 %), Сербії (4,6 %), Македонії (3,1 %). Проблеми продовольчої безпеки та харчування європейських регіонів лежать не в площині доступності продовольства, а в площині неповноцінного та надлишкового харчування. Так, від надлишкової ваги в Європі страждає 22,9 % населення. Найбільшу частку зафіксовано на Мальті – 28,9 % та у Великій Британії – 27,8 %, натомість у Боснії і Герцеговині лише 17,9 % населення мають надлишкову вагу. За період із 2015 по 2022 роки частка європейців, що страждає від ожиріння, зросла на 1,5 %. Високими темпами показник зростає у країнах Північної Європи. У країнах із низьким і середнім рівнем доходів витрати на продукти харчування мають високу питому вагу в бюджеті громадян. У більшості країн Європи, рівень доходів громадян яких високий, відносні затрати на продукти харчування значно нижчі. У Великобританії сім'я в середньому витрачає близько 8,0 % бюджету на продукти харчування, натомість в Україні такі витрати становлять 42,2 %. Водночас інтенсифікація агросектору чинить суттєвий тиск на природне середовище. Головною причиною є надзвичайно велика площа задіяних для виробництва земель. Найвищі показники розораності в Данії (55,5 %), Україні (54,6 %), Угорщині (46,5 %). Важливим фактором впливу на навколишнє середовище є викид парникових газів за інтенсивного ведення господарства. У період 2020–2021 років частка парникових газів від ведення сільського господарства ЄС мала тенденцію до зниження на 0,7 % до попереднього року. За останнє десятиліття внесення азотних і фосфорних добрив у Європі зросло відповідно на 1,4 кг/га (2,1 %) та 0,7 кг/га (11,0 %), що вказує на значний негативний вплив інтенсифікації сільського господарства на екологію. В Україні норми внесення азотних добрив нижчі за відповідні показники в середньому в Європі в 1,3 раза, а фосфорних добрив – вищі в 1,7 раза. Інтенсифікація агросектору є рушійним механізмом розвитку процесів деградації земель. Однак за останні 20 років загальноєвропейський тренд розвитку ерозійних процесів

почав змінюватися у бік зниження (середній темп зниження площ еродованих угідь складає 1,4 %), що свідчить про дієвість політики САП та Зеленої угоди в межах європейського земельно-ресурсного простору.

У дослідженні розкрито сутність негативних впливів ряду європейських воєн на доступ до земельних ресурсів і формування земельних відносин у *постконфліктному землекористуванні* як системі землекористування, яка виникає після завершення бойових дій і має на меті подолання наслідків війни та відновлення зруйнованих територій. Досліджено вплив воєнних конфліктів у Європі (колишня Югославія, Україна) на систему землекористування та виявлено, що в Хорватії, Боснії і Герцеговині та Україні площі земель, які були охоплені бойовими діями та потребують обстеження, складають відповідно 23 %, 65 і 29 % території. Заміновані території, пошкоджені внаслідок бойових дій угіддя вимагають комплексного підходу щодо фінансово-відновлювальних робіт і гуманітарного розмінування. Враховуючи середньорічну швидкість розмінування у 30-річний період – близько 43,3 тис. га, вартість очищення одного гектара території в Хорватії становить 1328,5 дол. США/га, для Боснії і Герцеговини ці показники склали відповідно 14 тис. га/рік та 1437,2 дол. США/га. У структурі порушених і засмічених земель Хорватії левову частку становлять лісові угіддя – 98,6 %, сільськогосподарські угіддя займають лише 1,1 %. У землекористуванні Боснії і Герцеговини суттєво постраждали лісові угіддя (70,0 %), сільськогосподарські землі (19,0 %), землі під інфраструктурними об'єктами (2,0 %), водними об'єктами (1,0 %) та інші території (8,0 %). В Україні станом на 2023 рік площа земель, що потребують обстеження технічними та нетехнічними засобами та в разі потреби – гуманітарного розмінування, становить близько 174000 км². Вартість відновлення пошкоджених земель і розмінування, за розрахунками Світового банку, складає 37,4 млрд дол. США, витрати на 1 га для проведення таких робіт становлять 2149 дол. США. Враховуючи досвід відновлення територій Хорватії та Боснії і Герцеговини (а це близько 30 років), для реалізації повного комплексу робіт із розмінування та відновлення територій щороку потрібно відновлювати 580 тис. га земель на річну суму близько 1,24 млрд дол. США.

У третьому розділі **«Методологія і методичні засади порівняльного оцінювання земельно-ресурсного потенціалу України та європейських країн»** обґрунтовано підходи щодо оцінки земельно-ресурсного потенціалу як фактора розвитку ринків земель, формування та перерозподілу земельної ренти. Однією із ключових дефініцій економіки природокористування виступає земельний капітал. Людина, використовуючи матеріальні та нематеріальні активи у виробництві та в системі соціально-економічної взаємодії, формує додаткову цінність і перспективне благо та наділяє об'єкт новими якісними властивостями. За таких обставин в ринкових умовах виникає додаткова цінність об'єкта правовідносин. У процесі активного землекористування та в умовах обмеженості, а отже, дефіцитності земельних ресурсів, виникає додаткова цінність земель, що загалом збільшує земельний капітал. Сьогодні, враховуючи підходи до проведення оцінки земель, варто виокремити нормативну оцінку, притаманну незначній кількості країн (зокрема Україні), яка існує одночасно із ринковою (Данія, Латвія, Литва, Фінляндія, Швеція). Остання, своєю чергою, поділяється на індивідуальну та масову, що формує основу для земельного оподаткування. Водночас європейська практика показує, що ринкова вартість має формувати основу для бази оподаткування земель і нерухомого майна.

У процесі дослідження встановлено, що в основу формування сучасного земельного ладу в Україні покладено роздержавлення та фрагментацію земель. Внаслідок такої державної політики виникли мільйони землеволодінь, особливо в агросекторі, за відсутності відкритого ринку земель, склалися передумови для формування орендних відносин. У середньому вартість оренди державних земель в Україні станом на 2020 рік становить 3431 грн/га. Оренда приватних земель майже на половину дешевша і становить 1613 грн/га. Економічна ефективність використання в такий спосіб земель досить низька, адже орендна плата, порівнюючи із країнами ЄС, значно нижча. Ринкова вартість орних земель у країнах Європи, якщо порівняти з такими в Україні, у більшості випадків має значно вищі показники:

в Нідерландах – 84,6 тис. дол. США/га, у Бельгії – 42,0 тис. дол. США/га. Найменші показники характерні для Хорватії – 4,0 тис. дол. США/га та країн Балтії – 4,7–5,1 тис. дол. США/га. Проведений аналіз показників оцінки сільськогосподарських земель за останні два десятиріччя дав змогу визначити середні показники приросту вартості ріллі. Так, середній показник росту вартості ріллі для Фінляндії становить 0–1 %; Ірландії, Греції, Італії, Іспанії, Франції, Данії, Великої Британії, Нідерландів, Швеції – 1,01–5 %; Хорватії, Словенії, Бельгії, Латвії, Німеччини та Люксембургу – 5,01–10 % та для Угорщини, Словаччини, Болгарії, Чехії, Польщі, Естонії, Литви, Румунії перевищує 10,1 %. Із використанням відкритих даних вартості орних земель було створено економіко-математичну модель, що дозволила змодельовати відповідні показники у розрізі європейських країн до 2050 року для визначення оціночного потенціалу сільськогосподарських земель. Для моделювання показників було обрано функцію лінійного тренду:

$$y(x) = a + bx,$$

де y – послідовність значень, що аналізуються (у нашому випадку показники оцінки ріллі в період 2000–2020 років); x – номер періоду (кратний одному рокові, у період до 2050 року).

Показник довіри було встановлено на рівні 95 %. За умов постійної продовольчої загрози в період із 2020 до 2050 рр. ціна продуктивних земель буде зростати, за нашими прогнозами, в Чехії – в 4,2 раза, в Словаччині – в 3,8 раза, в Естонії – в 3,5 раза, в Ірландії – в 1,01 раза, у Франції – в 1,02 раза, в Данії – в 1,12 раза, що дає підстави стверджувати, що країни колишнього соціалістичного табору демонструють вищу здатність до економічного розвитку, на противагу країнам – засновникам ЄС. Якщо Україна найближчим часом стане повноправним членом ЄС, можемо припустити, що як для молодого члена співдружності, оцінка орних земель в Україні має зрости щонайменше в 3,5–4 рази (рис. 2). Середній нормативний оціночний показник становитиме 3437 дол. США/га.

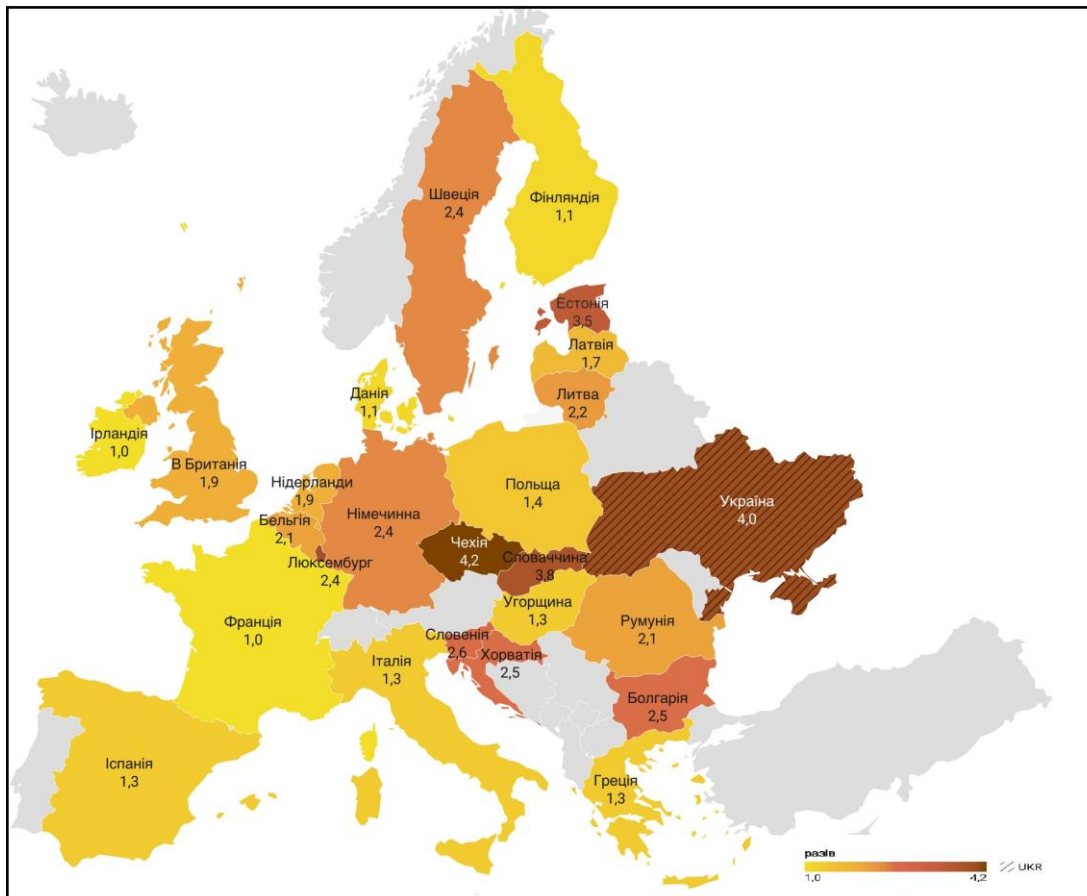

Рис. 2. Прогноз зростання вартості орних земель на 2020–2050 роки, разів
Примітка. *Побудовано автором із використанням даних Eurostat

Досліджено особливості формування та перерозподілу ренти через систему оподаткування нерухомого майна, зокрема земель, і визначено оціночний потенціал урбанізації європейського земельно-ресурсного простору. У формуванні державних і місцевих бюджетів вагому роль відіграють платежі за користування земельними ресурсами та іншим нерухомим майном. У структурі загальних фіскальних надходжень частка податку із нерухомості в економіці більшості країн Європи незначна: у Великобританії – 12,4 %, у Франції – 8,9 %. Лівову частку цього податку становить земельний податок, що пов'язано із національними особливостями оподаткування (рис. 3). При вилученні та перерозподілі земельної ренти земельний податок виступає важливим джерелом отримання бюджетних коштів. Вплив оподаткування нерухомого майна на структуру загальнонаціональних доходів неоднорідний. Понад 2,0 % від ВВП він становить у Бельгії, Великобританії, Греції, Іспанії, Італії, Франції. Системи землеобігу цих країн мають відкритий ринковий характер, що своєю чергою сприяє збільшенню бюджетних надходжень.

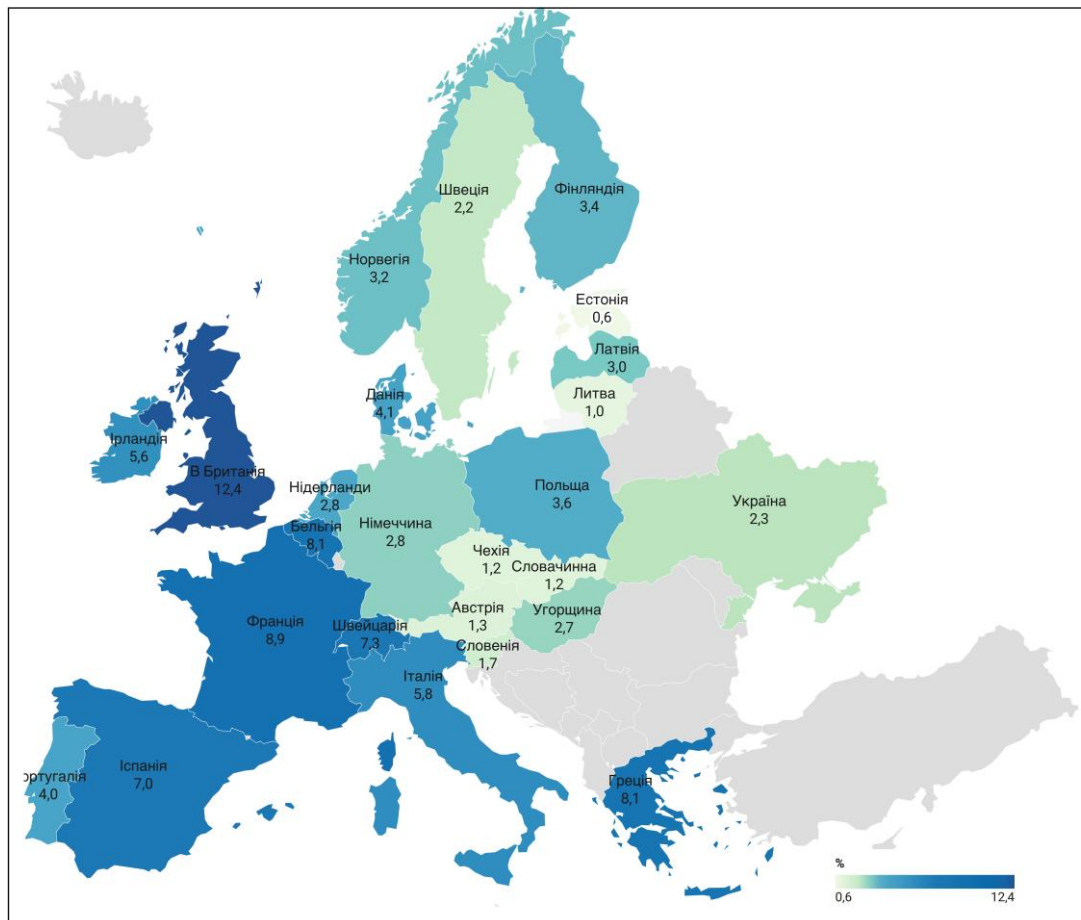

Рис. 3. Податок на нерухоме майно в структурі загальнодержавних фіскальних платежів країн Європи, %*

Примітка. *Побудовано автором із використанням даних Eurostat

У першій половині 2022 року місцеві бюджети України отримали плату за землю (земельного податку й орендної плати) у розмірі 7,2 млрд грн, що на 4,8 %, або на 0,36 млрд грн, менше, ніж у 2021 році за аналогічний період. У структурі доходів загального фонду бюджетів плата за землю становить 10,7 %. Аналіз досвіду європейських країн доводить, що фіскальні платежі можуть виступати гнучким інструментом державних, регіональних і місцевих систем управління землекористуванням та перерозподілу земельної ренти. Європейський земельно-ресурсний простір характеризується високими темпами урбанізації. Міське населення до 2050 року становитиме близько 83,7 %, прогнозовані темпи урбанізації згідно з *CC on Foresight* складають 7 % до 2030 року, на що вказує активна

урбанізація за останнє десятиріччя країн ЄС в середньому на 0,6 % та України на 1,7 % (рис. 4). У зв'язку з цим виникає необхідність в обґрунтуванні економічних вигод від перерозподілу земель при територіальному плануванні урбанізованих і сільськогосподарських територій. «Територіальними донорами» можуть бути землі сільськогосподарського призначення, в окремих випадках лісові чи інші землі.

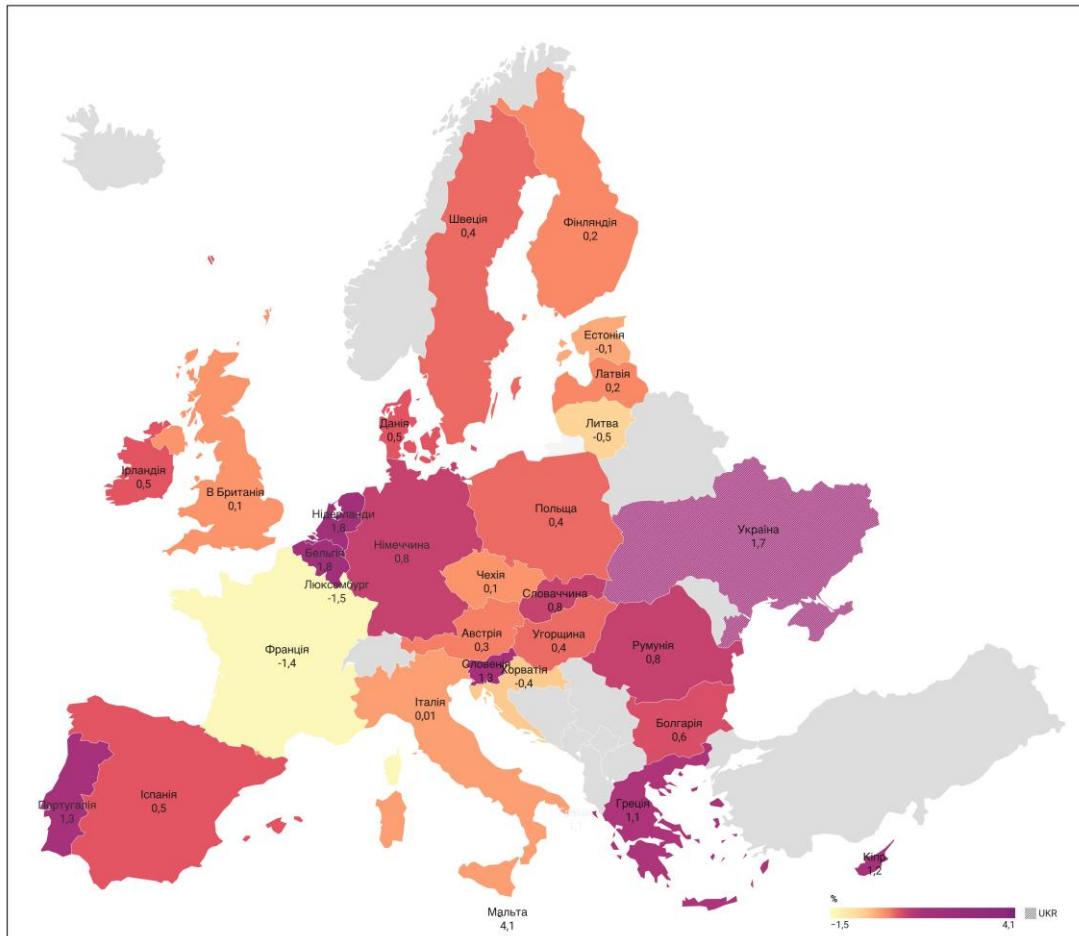

Рис. 4. Темпи урбанізації в ЄС, Великобританії та Україні у 2010–2020 рр., %*
Примітка. *Побудовано автором із використанням даних Eurostat

Визначено вартісні показники земельних ділянок, що потенційно зазнають трансформації в урбанізовані землі, а саме під житлову та громадську забудову, інфраструктурні об'єкти, виробничі комплекси, об'єкти рекреації тощо. Для цього використовувалися відкриті дані ріелторських компаній, що дозволило на основі вибірки визначити середні ринкові показники вартості одного гектара урбанізованих земель європейських країн.

Враховуючи умови динамічної урбанізації та зростання технологічності агросфери, а також те, що превалюючими в структурі землекористування є землі сільськогосподарського призначення, можемо констатувати, що внаслідок проведення трансформації сільськогосподарських угідь в урбанізовані території до 2030 року, вартісні показники земель зростуть для Франції та Естонії у 301–500 разів, Німеччини, України, Португалії, Хорватії у 201–300, Іспанії, Литви, Чехії у 101–200 разів, що вказує на суттєву розбіжність між ціною сільськогосподарських та урбанізованих земель. Такий підхід дозволяє оцінити потенціал територій в умовах активної урбанізації, що дало змогу змодельовати показники приросту капіталу від урбанізації.

Змодельовано потенційний приріст земельного капіталу від зміни структури землекористування. Найвищий приріст характерний для Німеччини (7443 млрд дол. США)

та Франції (6542 млрд дол. США), найнижчий – спостерігаємо в структурі землекористування північноєвропейських країн (Фінляндія – 10 млрд дол. США, Ірландія – 31 млрд дол. США, Швеція – 28 млрд дол. США, Норвегія – 38 млрд дол. США), що свідчить про значно суворіші умови проживання та нижчу ефективність урбанізації. Використовуючи такий підхід, можна припустити, що в наступні 7 років в умовах прогнозованої урбанізації (7 % територій до 2030 року) ВВП країн Європи потенційно може зрости в середньому в 1,3 раза внаслідок змін у структурі землекористування. Найвищі показники приросту характерні для Естонії (6,3), України (5,2), Литви (3,1), Франції (3,0), що обумовлено високим потенціалом урбанізації, відносно низькою вартістю сільськогосподарських земель щодо урбанізованих територій (рис. 5).

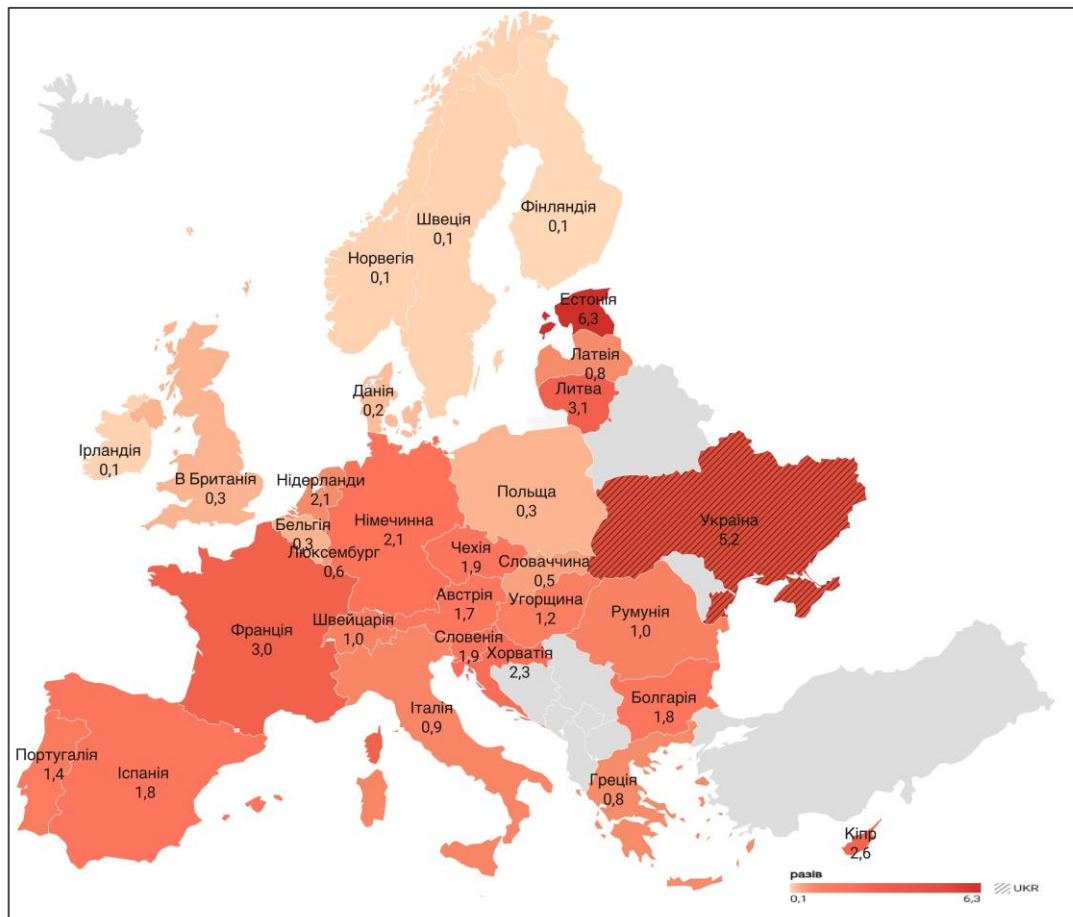

Рис. 5. Моделювання зростання вартості земель у країнах Європи внаслідок урбанізації, разів*

Примітка. *Побудовано автором із використанням даних Eurostat, Properstar, Revenue Statistics

У цих країнах зміна структури системи землекористування буде мати найбільший вплив на приріст ВВП країни. Запропонований підхід дозволяє розкрити економічний потенціал територій і може бути основою для визначення фіскальних платежів від землекористування. Враховуючи те, що зростання абсолютних показників вартості земель при зміні цільового призначення не завжди може відображати реальне зростання економічних показників, виникає необхідність у розрахунку величини фіскальних надходжень до бюджетів різних рівнів від використання земель.

З огляду на те, що до 2030 року частка урбанізованих земель може зрости на 7 %, проведено оцінку фіскальних надходжень від використання земель (табл. 2).

**Прогнозована економічна ефективність трансформації сільськогосподарських земель в урбанізовані
в межах європейського земельно-ресурсного простору***

Країна	Сільськогосподарські землі			Урбанізовані землі		Трансформація земель			Земельний податок			
	Площа, тис. га	Оцінка, тис. дол. США/га	Оцінка 7 %, млрд дол. США	Оцінка, тис. дол. США/га	Оцінка 7 %, млрд дол. США	Площа, тис. га	Приріст земельного капіталу, млрд дол. США	Приріст вартості урбанізованих територій до ВВП, разів	Сільсько- господар- ські землі, тис. га	Урбані- зовані землі, тис. га	Приріст, млн дол. США	Частка ВВП, %
Австрія	2602,7	42,1	7,7	3799,7	692,3	182,2	684,6	1,7	84,2	7,6	1369,2	0,31
Бельгія	1368,1	45,8	4,4	1423,3	136,3	95,8	131,9	0,3	1145	35,6	3298,1	0,63
Болгарія	4564,2	7,3	2,3	395,9	126,5	319,5	124,2	1,8	32,6	1,8	558,8	0,79
Греція	3916,6	15,1	4,1	437,5	119,9	274,2	115,8	0,8	150,6	4,4	1158,1	0,6
Данія	2629,9	21,7	4	489,7	90,1	184,1	86,2	0,2	433,5	9,8	1723,1	0,48
Естонія	975,3	5,2	0,4	2547,2	173,9	68,3	173,5	6,3	130,4	63,7	4338,7	13,77
Ірландія	4920,3	38,3	13,2	129,1	44,5	344,4	31,3	0,1	76,6	0,3	62,5	0,01
Іспанія	23914	15,4	25,8	1601	2680,1	1674	2654,3	1,8	200,2	20,8	34505,7	2,65
Італія	12524	42,2	37	1890,5	1657,3	876,6	1620,3	0,9	320,6	14,4	12314,2	0,64
Латвія	1969	5,2	0,7	201,1	27,7	137,8	27	0,8	77,3	3,0	405,1	1,19
Литва	2914,6	5,6	1,1	765,6	156,2	204	155,1	3,1	111,1	15,3	3101,3	5,46
Люксембург	132,1	56,3	0,5	4772,3	44,1	9,2	43,6	0,6	562,8	47,7	436,2	0,59
Нідерланди	1817,9	92,3	11,7	4850,7	617,3	127,3	605,5	0,8	277	14,6	1816,5	0,2
Німеччина	16595	32	37,2	6439,7	7480,6	1161,7	7443,4	2,1	320,2	64,4	74434,5	1,93
Норвегія	1020	15	1,1	550,1	39,3	71,4	38,2	0,1	105	3,9	267,4	0,06
Кіпр	134,1	41	0,4	2643,3	24,8	9,4	24,4	2,6	410	26,4	244,4	1,01
Польща	14784	13	13,5	185,2	191,7	1034,9	178,2	0,3	195,2	1,5	1331,2	0,22
Португалія	3963,9	7,4	2,1	1669,1	463,1	277,5	461,1	1,4	59,2	3,3	909,8	0,39
Румунія	12763	9	8,1	282,7	252,6	893,4	244,5	1,0	18,1	0,6	489	0,19
Словаччина	1862,7	4,7	0,6	375,9	49	130,4	48,4	0,5	11,8	0,9	121	0,11
Словенія	483,4	26,6	0,9	2619,8	88,7	33,8	87,8	1,9	265,5	26,2	877,6	1,63
Угорщина	4921,7	6,2	2,1	499	171,9	344,5	169,8	1,2	185,2	15,0	5094,1	3,23
Фінляндія	2281,7	10,7	1,7	71,3	11,4	159,7	9,7	0,01	643,2	4,3	580,7	0,21
Франція	27365	7,1	13,5	3422,3	6555,4	1915,5	6541,9	3,0	70,7	34,2	65418,6	2,47
Хорватія	1505,4	4,4	0,5	1186,1	125	105,4	124,5	2,3	217,8	59,3	6226,7	10,89
Чехія	3492,6	12,6	3,1	1752,7	428,5	244,5	425,4	1,9	302,5	42,1	10210	4,12
Швеція	3005,8	14,3	3	145,2	30,5	210,4	27,5	0,1	314,3	3,2	605,8	0,11
Велико- британія	13290	27,9	25,9	956,4	889,7	930,3	863,8	0,3	1950	66,9	60465,3	1,93
Україна	42792	1,4	4,1	282,5	846,3	2995,4	842,1	5,2	13,8	2,8	8421,4	5,25

Примітка. *Побудовано автором із використанням даних Eurostat

Прогнозування показників земельного податку дозволить забезпечити бюджети гарантованим джерелом грошових надходжень. Дослідження показує, що сплата земельного податку може бути гарантованим джерелом бюджетних надходжень і в структурі внутрішнього валового продукту європейських країн становить 2,3 %. Найвища така частка в Естонії (13,8 %), Хорватії (10,9 %), що свідчить про досить високу фіскальну ефективність від землеустрою на розрахунковий період. Загальний тренд показує, що перспективне наповнення бюджетів фіскальними платежами від землекористування в молодих країнах-членах ЄС характеризується вищою часткою в структурі ВВП країн, що досліджувалися (рис. 6).

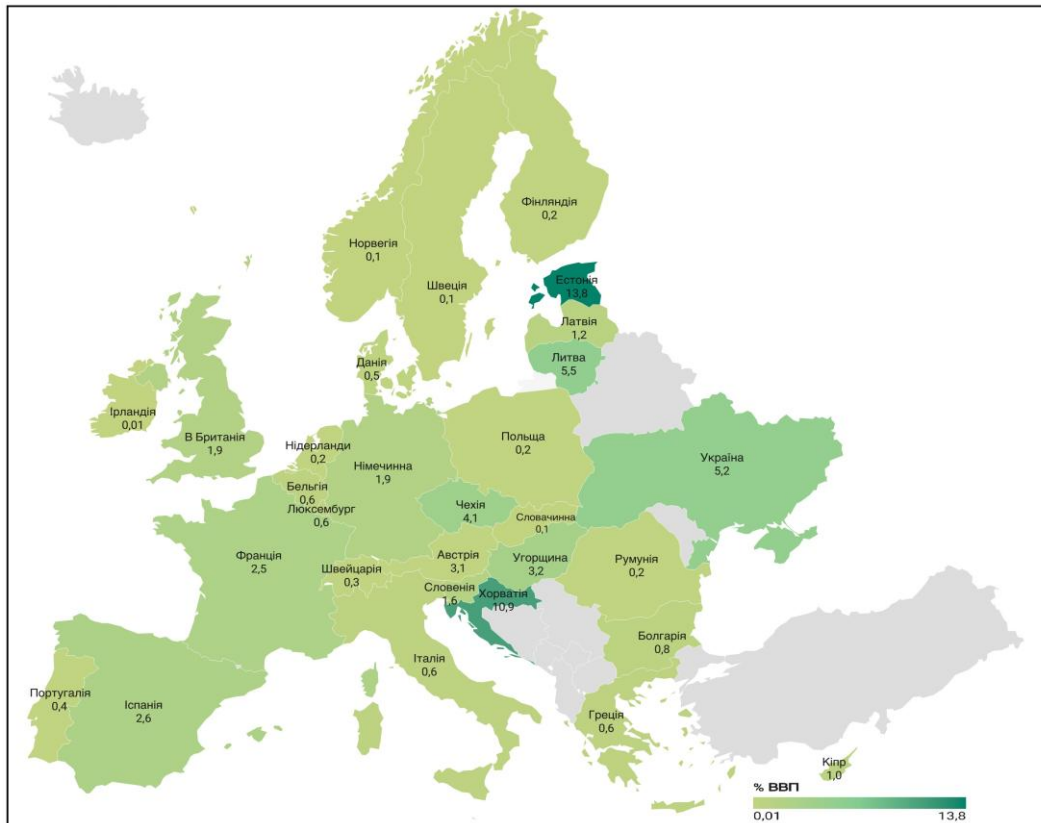

Рис. 6. Фіскальна ефективність трансформацій у європейському земельно-ресурсному просторі, % ВВП*

Примітка. *Побудовано автором із використанням даних FAO, Eurostat

Європейська система землекористування має загальний вектор на збільшення урбанізованих територій, що сприяє зростанню землеоціночних показників.

У четвертому розділі «Інституційні та суспільно-політичні передумови управління земельно-ресурсним потенціалом» досліджено правовий статус та особливості форм власності на землі в країнах Європи, обґрунтовано, що незалежно від форми власності, регуляторна земельна політика має охоплювати нормування обсягів власності для запобігання концентрації і монополізації земель. Виявлено, що в розвинених країнах формуванню земельної власності та користуванню характерні ліберальні й відкриті ринки, з переважанням приватної власності. Більшість європейських країн мають суттєві законодавчі обмеження на зміну цільового призначення земельних ділянок і чітко визначені норми землеволодіння та землекористування. Обґрунтовано важливість співпраці державного і приватного секторів в управлінні земельними ресурсами, що сприяє досягненню цілей сталого землекористування та їх ефективному використанню. Розподіл відповідальності між секторами залежить від політичних цілей, юридичних і технічних відмінностей, а також традицій і вимог щодо захисту регулювання обсягів приватної власності на національному рівні. Наголошено на необхідності розглядати управління земельними ресурсами як інструмент досягнення цілей сталого землекористування, а не як самоціль, що вимагає визначення основних напрямів і вигод для суспільства від ефективної земельної політики (рис. 7).

Рис. 7. Функціональна модель управління земельно-ресурсним потенціалом*

Примітка. *Авторське узагальнення

Досліджено особливості проведення земельних реформ другої половини ХХ ст. у країнах колишнього соціалістичного табору (Болгарії, Естонії, Латвії, Литві, Молдові, Польщі, Румунії, Словаччині, Словенії, Угорщині, Україні, Чехії, та країнах колишньої Югославії) та виявлено, що країни-члени Європейського Союзу успішно подолали наслідки соціалістичного минулого в системі землекористування і сформували ринкові земельні відносини, які незважаючи на певні обмеження, все ж сприяють вищому рівню економічного розвитку, якщо порівняти з країнами із закритим типом ринкових відносин. Земельні реформи привели до зростання загальної ефективності агропромислового комплексу, зменшення його частки у валовому внутрішньому продукті країни, а також збільшення інвестиційної привабливості та цінності земель. Лібералізація ринку земель відбувалася за прикладом розвинених країн Європи, як-от Велика Британія, Нідерланди, Ірландія, Італія, Іспанія, Бельгія тощо. Уряди Балканських країн, попри спроби провести земельні реформи, більшості цілей не досягли через недосконале законодавство, етнічні конфлікти й економічні прорахунки. В Україні в основу земельної реформи покладено приватизацію земель, а громадяни отримали земельні частки паї, проте їхні права обмежувалися до 2021 року законодавством, що створювало бар'єри для розвитку ринку сільськогосподарських земель, перешкоджаючи притоку іноземного капіталу. Земельним реформам у Центральній-Східній Європі були притаманні два основні підходи: повернення (реституція) прав на землю колишнім власникам і розподіл (фрагментація) прав на землю серед сільського населення. Важливо зазначити, що успішність реформування земельних відносин залежить від ефективності механізмів системи державного управління, що має пролонговану дію, а очікувані результати в короткостроковій перспективі можуть викликати соціальне обурення. Недостатня кількісна оцінка та інтерпретації суспільно-економічних вигод на початкових етапах реформ зобов'язують відповідні установи проводити активну роз'яснювальну роботу серед громадян для підвищення рівня їхньої обізнаності й підтримки реформ.

Встановлено, що близько 43,5 % території країн ЄС використовується у сільському господарстві, управління якими та фінансова підтримка яких відбуваються в межах Спільної аграрної політики. Дослідження перерозподілу фінансування в межах САП свідчить про те, що найбільшу частку фінансової підтримки отримують країни з високим рівнем сільськогосподарської освоєності, що підтверджується коефіцієнтом детермінації $R^2=0,95$. У 2024 році фінансова підтримка агросектору ЄС склала 53,7 млрд дол. США, з яких 69,9 % (42 млрд дол. США) припадали на прямі платежі, 4,6 % (2,7 млрд дол. США) – на розвиток ринків, і 25,5 % (15,3 млрд дол. США) – на інвестиції в розвиток сільських територій. Значну роль у забезпеченні продовольчої безпеки відіграють малі фермерські господарства (до 5 га), частка яких складає 63,8 %, тоді як господарства площею понад 100 га становлять лише 3,6 %. Середній розмір фермерських господарств зріс із 14,3 до 17,1 га (+19,7 %) за останнє десятиріччя. Однак кількість фермерів зменшується, зокрема, фермери віком понад 45 років складають понад 80,0 %, що свідчить про низьку привабливість агросфери для молоді. Кількість ферм зменшилася на 24,8 % за десятиріччя, а рівень зайнятості в агросекторі знизився на 9,5 %. Оренда є основою аграрних земельних відносин, охоплюючи 56,0 % від задіяних земель. За останнє десятиліття площі зернових культур скоротилися на 6,6 %, проте середня врожайність зросла на 5,8% і становить 5,5 т/га, що свідчить про підвищення продуктивності рослинництва. Частка площ під технічні культури зросла на 49,9 %, що призвело до збільшення їх валового збору на 50,4 % за середньої урожайності 2,1 т/га. Овочівництво також демонструє зростання середньої урожайності на 3 %. Водночас площі скоротилися на 2,6 %. Урожайність фруктів і ягід зросла на 6,0 %, а площі багаторічних насаджень – на 5,1 %, що підтримує збалансованість продовольчого кошика. У межах САП за десятиріччя економічна ефективність сільського господарства зросла на 14,9 %, а кожне вкладене євро у фінансування САП приносить додаткові 3,5 євро валової доданої вартості. Встановлено, що питома вага фінансової підтримки агросектору становить 353,9 євро/га. Доведено, що сучасна аграрна політика ЄС забезпечує продовольчу безпеку громадян і визначає стратегічні напрями розвитку та використання земельно-ресурсного простору і сприятиме економічному росту територій, розвитку екологічно стійкого землекористування

та розбудові сільських територій. Доведено, що фінансова підтримка товаровиробників у межах САП є одним із чинників, що впливає на ринки землі, ціноутворення та виплати землевласникам у системі аграрного землекористування. Встановлено залежність величини оренди земель від субсидій. У державах-членах ЄС, що вступили після 2004 року, вона варіює в діапазоні 0,15–0,32 євро на кожне євро виплат, середній показник становить 0,22. Досліджуючи вплив виплат у межах САП на вартість сільськогосподарських угідь, було встановлено, що останні сприяють підвищенню вартості сільськогосподарських угідь в широкому діапазоні – від 0,12 до 0,47 євро на кожне євро виплат, середній показник для ЄС становить 0,19.

У п'ятому розділі «Інституційні та економіко-екологічні механізми удосконалення оцінки земельно-ресурсного потенціалу європейських країн і рекомендації для України» розроблено алгоритм оцінки впливу секторального землекористування на валовий внутрішній продукт, запропоновано комплексний підхід щодо оцінки просторових можливостей для забезпечення збереження біологічного різноманіття та екосистемних функцій територій, визначено роль європейських інститутів і національних урядів у досягненні цілей сталого землекористування та визначено пріоритетні напрями реалізації державної земельної політики України в контексті євроінтеграції.

Обґрунтовано економічну ефективність використання земельно-ресурсного потенціалу із урахуванням специфіки галузевих моделей землекористування. Для цього було встановлено залежності показників ВВП, виявлено зав'язки та встановлено їхню міцність з урахуванням секторів виробництва. Виділено такі види економічної діяльності: сільське господарство; лісове господарство; промисловість; будівництво; торгівля, транспорт; ІТ-сфера; фінансова та страхова діяльність; науково-технічна, адміністративна діяльність; державне управління, оборона, освіта, охорона здоров'я та соціальні служби; інші послуги (податки, мистецтво, розваги та відпочинок). За допомогою проведеного кореляційно-регресійного аналізу показників було встановлено, що ВВП країн ЄС меншою мірою формується у сільському, лісовому та водному господарствах, а економіку формують усі інші її сектори. Наступний крок передбачав визначення впливу системи землекористування на секторальні складові економік країн, що досліджувалися. Для цього було проведено групування землекористувань із урахуванням видів економічної діяльності та інституційних секторів економіки. В основу формування багатофакторної кореляційної залежності було покладено середній показник доходу із одиниці площі та площу земель, які використовувалися окремим сектором економіки країни.

Порівняльну характеристику ефективності використання земельно-ресурсного потенціалу України і країн ЄС приведено в табл. 3. Встановлено залежність величини доходу сектору економіки від площі землекористувань, задіяних у формуванні економічних вигод. Змінним, для яких $r=0,7$ і більше, властиві відносно сильна залежність кількості задіяних земель у галузі та прибутковість галузі у формуванні загальних показників ВВП. Найвищий коефіцієнт кореляції має змінна x_5 ($r=0,96$), що відповідає за транспортно-логістичну і торговельну складову ВВП та вказує на її міцний зв'язок із землекористуванням галузі. Високим ступенем залежності характеризуються величини при змінній x_2 ($r=0,75$), що позначає лісгосподарське землекористування, x_3 ($r=0,79$) – землі промисловості, x_8 ($r=0,78$) – землі у сферах державного управління, оборони, освіти, охорони здоров'я тощо, x_9 ($r=0,76$) – у галузі культурно-розважального та рекреаційного землекористування. Дещо слабший кореляційний зв'язок існує для землекористування сільськогосподарського та водогосподарського сектору x_1 ($r=0,69$), що вказує на дещо нижчий вплив землекористувань цього типу на формування ВВП. У процесі дослідження виявлено, що землі, які використовуються в житловому секторі x_4 ($r=0,62$), галузі фінансів, страховій та ІТ-сферах x_6 ($r=0,49$) і науково-технічному й адміністративному x_7 ($r=0,57$) секторах мають слабкі кореляційні зв'язки із результативною ознакою – прибутковістю сектору від використання земельно-ресурсного потенціалу, що можна розцінювати як слабку залежність доходу від задіяних у виробництві чи наданні послуг у відповідній галузі площ у складі загальнодержавного доходу.

Таблиця 3

Матриця прибутковості земельно-ресурсного потенціалу секторів економіки країн ЄС та України, тис. дол. США/га*

Країна	Сільське, водне господарство	Лісове господарство	Промисловість	Будівництво, житлова забудова	Торгівля, транспорт	Фінансова та страхова діяльність, ІТ	Науково-технічна, адміністративна діяльність	Управління, оборона, освіта, охорона здоров'я і соціальні служби	Інші послуги, податки, мистецтво, розваги	Прибутковість середня, тис. дол. США/га
	X ₁	X ₂	X ₃	X ₄	X ₅	X ₆	X ₇	X ₈	X ₉	Y
Австрія	1,6	0,3	1636,6	298,3	338,3	2686,0	31,6	3294,0	145,2	51,9
Бельгія	2,6	0,1	2810,0	215,2	489,9	3021,5	630,0	4898,2	208,3	170,7
Болгарія	0,5	0,1	228,2	77,6	62,3	1135,1	3,1	369,0	56,5	6,3
Греція	1,8	0,0	216,1	158,8	135,7	829,8	2,5	1600,6	120,2	14,6
Данія	2,0	0,7	3424,7	223,0	343,4	1182,2	158,0	1984,2	67,6	84,3
Естонія	0,4	0,1	121,1	51,6	90,1	2659,0	6,8	924,0	3,7	7,0
Ірландія	1,0	0,0	946,9	167,3	245,2	21751,7	27,2	6472,4	68,8	60,8
Іспанія	2,1	0,1	437,9	404,7	199,5	3068,1	9,0	2796,0	260,6	26,1
Італія	3,1	0,3	1147,7	295,9	356,5	1369,6	24,8	3681,1	265,5	63,4
Кіпр	1,5	0,0	289,4	132,4	160,2	1597,7	5,8	1017,4	202,3	26,1
Латвія	0,4	0,2	117,6	60,5	71,2	519,7	4,1	1914,0	6,3	5,3
Литва	0,5	0,1	362,3	54,4	137,1	1100,8	13,1	884,1	12,8	8,7
Люксембург	0,8	0,5	2422,5	896,3	754,4	2537240,5	2649,8	2687,7	1807,0	286,7
Мальта	5,6	100,0	51073,7	266,3	1358,7	285616,1	276,6	9074,3	1428,1	470,8
Нідерланди	8,1	0,6	3413,3	463,1	399,0	2050,9	703,3	4821,2	55,0	247,9
Німеччина	1,5	0,3	1988,7	363,9	324,7	1719,6	369,1	1790,6	169,7	108,2
Польща	0,9	0,2	825,1	73,7	175,1	1068,4	32,4	432,2	17,7	19,5
Португалія	1,5	0,3	407,1	218,6	149,7	1236,8	12,4	1965,2	226,2	26,4
Румунія	0,6	0,3	527,0	100,9	97,3	1253,1	15,9	877,2	170,8	10,6
Словаччина	1,0	0,3	506,4	146,3	198,4	4747,9	25,7	313,4	97,1	21,7
Словенія	1,6	0,3	1303,6	170,0	181,2	1832,3	42,7	1972,8	67,1	26,5
Угорщина	1,1	0,1	902,1	79,7	78,2	993,6	24,8	696,3	40,0	17,0
Фінляндія	1,1	0,2	166,0	129,9	59,1	1056,9	4,0	636,9	3,5	8,1
Франція	1,5	0,3	1148,6	181,7	223,3	1889,7	76,1	1632,2	153,0	48,1
Хорватія	1,3	0,1	606,0	96,3	90,0	704,1	2,4	357,3	87,0	10,1
Чехія	1,0	0,5	869,6	137,1	237,0	959,7	44,8	448,7	93,4	31,4
Швеція	1,2	0,1	756,7	138,2	91,1	2317,0	6,0	194,9	6,7	12,2
Україна	0,3	0,1	51,7	3,0	47,1	17,4	561,0	34,6	570,0	2,6
ЄС	1,7	3,9	2913,1	207,5	261,0	106874,4	192,7	2138,4	216,3	69,3

Примітка. *Побудовано автором із використанням даних FAO, Eurostat

Зниження показника r означає нижчу залежність величини доходу галузі від використовуваних земель, тобто нижчою є ефективність реалізації земельно-ресурсного потенціалу країни в секторі економіки. Визначено показники прибутковості з гектара земель і встановлено, що землі, задіяні у фінансовій, страховій та ІТ-сферах, мають найбільшу прибутковість на гектар. Так, європейськими лідерами є Люксембург – 2537,2 млн. дол. США/га; Мальта – 285,6 млн. дол. США/га, Ірландія – 21,7 млн. дол. США/га. Найменша частка приведених видів діяльності у: Греції – 829,8 тис. дол. США/га, Хорватії – 704,1 тис. дол. США/га та Латвії – 519,7 тис. дол. США/га. Середній показник прибутковості з гектара земель по ЄС становить 69,3 тис. дол. США/га, в Україні – 2,6 тис. дол. США/га. Найнижчу вагу у формуванні ВВП мають землі, які використовуються в сільському та водному господарствах.

Водночас найефективніше сільськогосподарські землі використовуються в Нідерландах – 8,1 тис. дол. США/га, Італії – 3,1 тис. дол. США/га, Бельгії – 2,6 тис. дол. США/га та Іспанії – 2,1 тис. дол. США/га. Найнижчою є частка аграрної сфери в загальнодержавній структурі доходів у Болгарії – 0,5 тис. дол. США/га, Латвії – 0,4 тис. дол. США/га та Естонії – 0,4 тис. дол. США/га. В Україні відповідний показник становить 0,3 тис. дол. США/га, що вказує на низьку економічну ефективність землекористування. Економічно найефективніше використовуються землі під фінансовими, страховими й ІТ-установами (ЄС – 106,8 млн дол. США/га). Високий економічний ефект із одиниці площі властивий секторам: промисловості (ЄС – 2,9 млн дол. США/га) і держуправлінню (ЄС – 2,1 млн дол. США/га). Низькоефективними можемо вважати: сільсько- і водогосподарське землекористування (ЄС – 1,71 тис. дол. США/га), лісові площі та заповідні території (ЄС – 3,94 тис. дол. США/га).

У роботі обґрунтовано підходи щодо оцінки просторової забезпеченості збереження біотичного різноманіття та екосистемних функцій території в межах європейського земельно-ресурсного простору, які забезпечуються мережами Натура 2000 та Смарагдова мережа як складовими Пан'європейської екологічної мережі (*Pan-European Ecological Network*). Враховуючи активну підтримку розширення екомереж Європи, проведено оцінку рівня забезпеченості європейських країн природоохоронними територіями, збереження біологічного різноманіття та надання екосистемних функцій території країн ЄС та України (табл. 4). Встановлено, що європейська практика щодо забезпечення суспільних потреб в екосистемних послугах тісно пов'язана з розвитком програм щодо збереження, охорони та розвитку природних територій, що визначено національним законодавством. При формуванні природоохоронних територій варто дотримуватися еволюційного, історичного, зональногеографічного, екологічного, науково-пізнавального, господарського та соціального принципів. Водночас, незважаючи на спільну мету – збереження природних ресурсів, способи реалізації таких задумів можуть суттєво відрізнятися. Так, на пострадянському просторі основний акцент робився на формування заповідників, а природоохоронна система країн західної Європи ґрунтується на національних парках. Важливим є той аспект, що в першому випадку передбачалася охорона «від людей», а в другому – «для людей». Очевидно, що «західна» система створення природно-заповідних територій має стати основою для модернізації та подальшого розвитку як європейської, так і національної системи природокористування. Україна, володіючи близько 35 % біорізноманіття Європи, базуючись на постулатах Бернської конвенції, має забезпечувати збереження основних екосистемних функцій території, що нерозривно пов'язано із екосистемними послугами, які лежать в основі добробуту та процвітання нації. Проведений системний аналіз стану природно-територіальних комплексів країн Європи чітко вказує на те, що Україна у сформованих за останні 30 років умовах природокористування хоч і мала просвітоєвропейський вектор розвитку, ще не досягла навіть середніх значень використання земельно-ресурсного потенціалу щодо збереження біологічного різноманіття та екосистемних функцій територій.

Таблиця 4

Еколого-економічна оцінка збереження біологічного різноманіття та екосистемних функцій території країн ЄС та України*

Країна / Показник	Екологічні										Економічні	
	Частка екомереж, %	Індекс розвитку екомережі	Індекс заповідності	Антропогенне навантаження ПТК**	Агроекологічна оцінка територій, %		K _{ек ст}	K _{ан}	Індекс Шеннона***	Дефіцитність природоохоронних територій, %	Витрати на охорону природи, % ВВП	Витрати на 1 га екомереж, дол. США
					Р	ЕСУ						
Австрія	15,4	0,15	0,29	0,41	16,7	83,3	0,67	2,8	0,78	-14,6	3,2	62,1
Бельгія	12,7	0,50	0,15	0,58	34,8	65,2	0,44	3,4	0,75	-17,3	3,2	691,6
Болгарія	34,9	0,43	0,41	0,68	32,9	67,1	0,58	3,0	0,65	4,9	2	1,2
Греція	27,3	0,32	0,35	0,46	16,8	83,2	0,64	2,8	0,71	-2,7	1,2	1,9
Данія	8,3	0,24	0,15	1,25	60,6	39,4	0,34	3,6	0,75	-21,7	2	1588,8
Естонія	17,9	0,36	0,21	0,14	15,6	84,4	0,77	2,5	0,66	-12,1	2,4	40,4
Ірландія	13,2	0,15	0,14	0,21	6,6	93,4	0,60	2,9	0,57	-16,8	0,6	350,1
Іспанія	27,3	0,35	0,28	0,38	24,3	75,7	0,60	2,9	0,73	-2,7	1,6	87,8
Італія	19,1	0,20	0,21	0,44	24,0	76,0	0,60	2,9	0,73	-10,9	1,8	425,5
Кіпр	29,3	0,29	0,38	0,41	12,3	87,7	0,57	3,0	0,75	-0,7	1,4	11,1
Латвія	11,5	0,27	0,18	0,33	22,1	77,9	0,72	2,6	0,73	-18,5	1,7	9,4
Литва	12,6	0,37	0,17	0,35	33,8	66,2	0,57	3,0	0,73	-17,4	1,4	25,1
Люксембург	27,1	0,27	0,51	1,22	26,5	73,5	0,57	3,1	0,77	-2,9	1	951,4
Мальта	13,3	0,18	0,29	1,00	4,6	95,4	0,38	3,6	0,73	-16,7	1,3	6298,6
Нідерланди	14,7	0,40	0,26	0,36	29,6	70,4	0,43	3,4	0,70	-15,3	2,5	1696,3
Німеччина	15,4	0,61	0,38	0,79	36,7	63,3	0,51	3,2	0,70	-14,6	2,2	299,6
Польща	19,6	0,41	0,40	0,78	37,5	62,5	0,54	3,1	0,69	-10,4	1,9	20,2
Португалія	20,6	0,23	0,22	0,63	10,6	89,4	0,68	2,7	0,81	-9,4	1,4	97,4
Румунія	22,7	0,44	0,23	0,48	38,5	61,5	0,53	3,1	0,63	-7,3	0,8	0,3
Словаччина	29,8	0,30	0,37	0,32	29,3	70,7	0,63	2,9	0,64	-0,2	1,7	36,5
Словенія	37,9	0,43	0,40	0,24	9,4	90,6	0,78	2,5	0,78	7,9	2	44,9
Угорщина	21,4	0,21	0,22	0,87	49,9	50,1	0,43	3,3	0,64	-8,6	1,7	38,6
Фінляндія	12,6	0,21	0,13	0,02	6,7	93,3	0,88	2,2	0,68	-17,4	1,6	22,3
Франція	12,9	0,44	0,27	0,80	28,8	71,2	0,55	3,1	0,72	-17,1	1,9	286,1
Хорватія	36,7	0,46	0,38	0,41	14,9	85,1	0,70	2,7	0,71	6,7	2,3	32,3
Чехія	14,1	0,14	0,22	0,51	43,0	57,0	0,52	3,2	0,71	-15,9	2,7	446,3
Швеція	12,3	0,25	0,14	0,05	5,8	94,2	0,85	2,3	0,70	-17,7	2,1	33,0
ЄС	18,5	0,26	0,26	0,46	24,9	75,1	0,60	3,0	0,71	-11,5	2	143,7
Україна	12	0,12	0,07	0,05	56,3	43,7	0,40	3,4	0,61	-18	0,99	6,8

Примітка. *Побудовано автором за даними Держгеокадастру, Eurostat; **ПТК – природний територіальний комплекс; ***Індекс Шеннона – показник ландшафтного різноманіття, індекс базується на значеннях у діапазоні 0–1, причому нуль позначає ландшафт без різноманітності

Встановлено, що Європейський зелений курс є стратегією зростання, спрямованою на перетворення ЄС у справедливе та процвітаюче суспільство з сучасною, ресурсо-ефективною та конкурентоздатною економікою, побудованою на принципах кліматичної нейтральності та сталого розвитку територій. Просторову функцію при реалізації стратегічних планів та досягненні цілей Європейського зеленого курсу в концепції сталого розвитку відіграє європейський земельно-ресурсний простір, причому створення Спільної земельної політики ЄС стане важливим елементом ефективного управління та досягнення сталого розвитку. Вдана земельна політика має забезпечувати основні стратегічні напрями розвитку, що приведені на рис. 8.

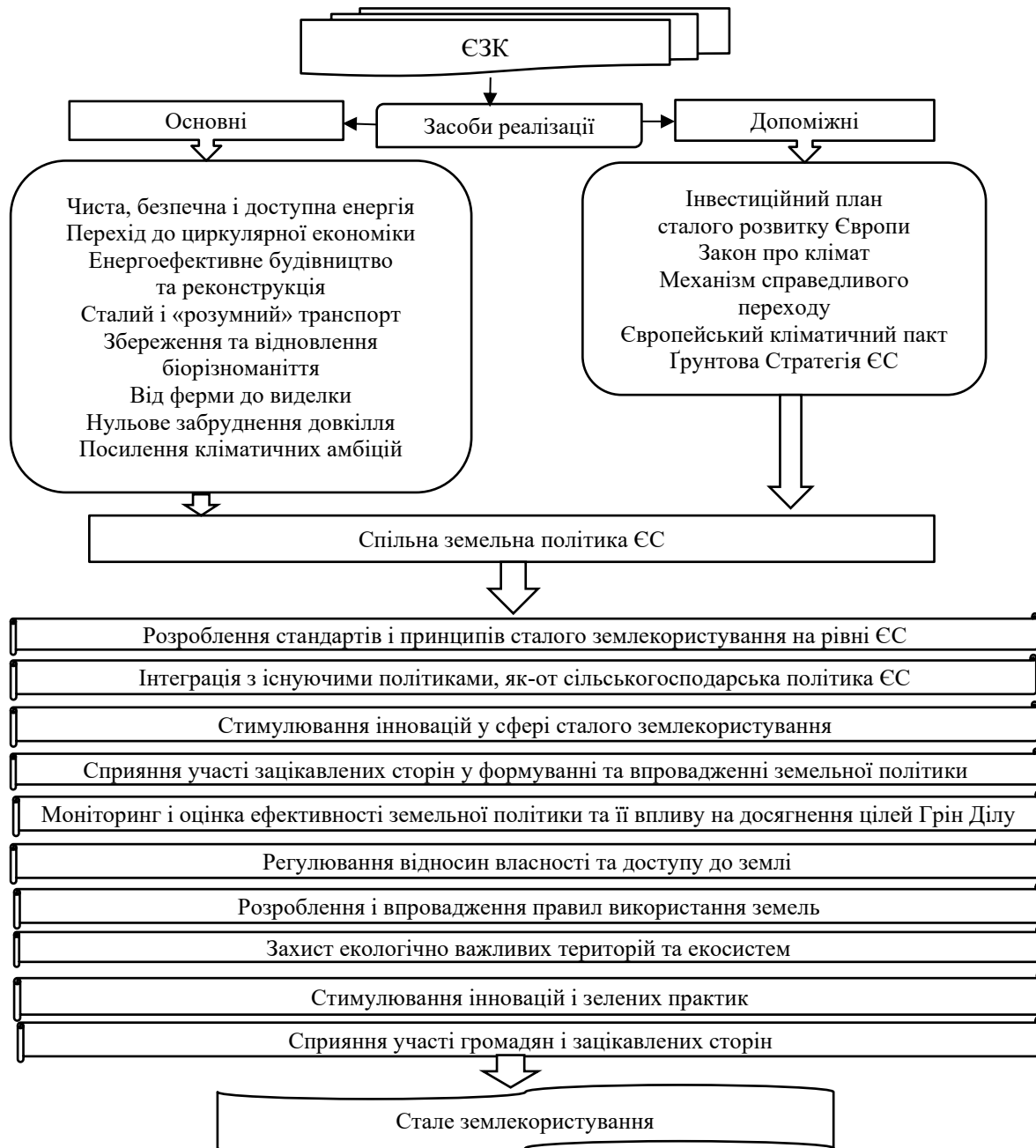

Рис. 8. Досягнення цілей сталого землекористування в контексті Європейського зеленого курсу*

Примітка. *Побудовано автором за даними European Parliament

Враховуючи євроінтеграційний вектор розвитку України, досягнення цілей сталого розвитку та збалансованого використання земельних ресурсів у межах Спільної земельної політики ЄС не можливе без обґрунтування напрямів і рекомендацій з удосконалення соціально-економічної, еколого-природоохоронної, військово-політичної, історико-культурної та управлінської складових земельної політики України. Для досягнення поставлених цілей і реалізації заходів щодо імплементації стратегічних цілей, визначених, зокрема, ЄЗК на національному рівні, на нашу думку, необхідне удосконалення таких напрямів державної земельної політики:

соціально-економічного напрямку, що забезпечить:

- розвиток і впровадження соціально-економічних програм, спрямованих на підвищення рівня життя населення, забезпечення доступу до житла, освіти, охорони здоров'я та соціального захисту;

- створення стимулів для розвитку підприємництва та привабливих умов для інвестицій в економіку земельного сектору, зокрема шляхом спрощення бізнес-процедур і зниження податкового тягаря;

- доступ до земельних ресурсів для малих і середніх підприємств, стартапів та соціально-економічних ініціатив, що сприятиме стимулюванню інновацій і підтримці підприємництва;

- підтримку розвитку малого та середнього підприємництва на землекористуваннях через надання фінансових і консультативних послуг, стимулювання підприємницької активності та розвитку місцевих ринків;

- доступ до земельних ресурсів для молоді та жінок, сприяння їхньому підприємницькому розвитку і стимулювання їх участі в суспільному й економічному житті;

- підтримку розвитку сільськогосподарських кооперативів та агротуризму для забезпечення сталого розвитку сільських територій і підвищення якості життя місцевого населення;

- запровадження механізмів громадської участі та консультацій щодо питань земельного планування та використання земельних ресурсів, що сприятиме залученню громадян до процесу прийняття рішень і забезпеченню їхньої довіри;

еколого-природоохоронного напрямку, що забезпечить:

- впровадження екологічної політики, спрямованої на збереження та відновлення природних ресурсів, раціональне використання земельних угідь, зменшення негативного впливу на довкілля та забезпечення екологічної безпеки;

- розроблення та впровадження інноваційних технологій у сільському господарстві та розширення виробництва екологічно чистої продукції, забезпечення продовольчої безпеки і підвищення ефективності використання земельних ресурсів;

- систему заохочення раціонального використання земельних ресурсів за допомогою стимулювання зелених технологій, енергоефективних рішень і розвитку сталого сільського господарства;

- розвиток екологічної компоненти земельної політики через впровадження екологічних стандартів і заходів, спрямованих на збереження природних ресурсів, зменшення викидів та забруднення навколишнього середовища;

військово-політичного напрямку, що забезпечить:

- розроблення та посилення військово-політичного аспекту земельної політики шляхом розвитку військової інфраструктури, забезпечення безпеки та обороноздатності на земельному просторі, а також сприяння впровадженню європейських стандартів і підходів у військовій сфері та забезпечення постконфліктного землекористування;

історико-культурного напрямку, що забезпечить:

- збереження та просування історико-культурної спадщини, забезпечення її належного захисту, реставрації та привернення уваги туристів для розвитку туристичного потенціалу на земельних територіях;

системи управління земельними ресурсами, що забезпечить:

- запровадження механізмів співпраці та партнерства з міжнародними організаціями та країнами-членами Європейського Союзу для обміну досвідом і технологіями, сприяння інтеграційним процесам і досягненню сталого розвитку;
- розроблення та впровадження комплексної стратегії земельного планування, що враховує потреби різних галузей економіки, соціальні потреби населення та збереження природних екосистем;
- посилення контролю за земельними транзакціями та заборона недобросовісних практик, що завдають шкоди інтересам держави та громадян;
- створення ефективної системи моніторингу й оцінки стану земельних ресурсів, що дозволяє своєчасно виявляти проблеми та реагувати на них;
- підвищення ефективності земельного управління та розроблення системи моніторингу і контролю за використанням земельних ресурсів для забезпечення прозорості, справедливості й уникнення корупції;
- прозорість та участь в управлінні земельними ресурсами на рівні місцевої громади, включно зі створенням механізмів для залучення громадських організацій і жителів до прийняття рішень щодо використання земель та розвитку територій.

ВИСНОВКИ

На основі проведеного дослідження та завдяки розробкам, представленим у дисертації, отримано наукові результати, теоретико-методологічні узагальнення, розроблено практичні рекомендації, на підставі яких було зроблено такі висновки:

1. Розвинуто понятійно-термінологічний апарат економіки природокористування та охорони навколишнього середовища. Запропоновано авторське тлумачення сутності поняття «земельно-ресурсний потенціал» як інтегральної, багатовимірної категорії економіки природокористування, що відображає поєднання кількісних, якісних, просторових, інституційних і екологічних характеристик земель території, які у своїй сукупності створюють умови для раціональної, сталоспрямованої та економічно доцільної господарської діяльності. Запропоновано поняття «європейський земельно-ресурсний простір», під яким варто розуміти комплексно організовану територіальну систему європейського континенту, яка охоплює всю сукупність земельних ресурсів, ґрунтово-водних комплексів, мінерально-сировинних баз і біотичних складових, що перебувають у багаторівневій взаємодії з економікою, суспільством та природним середовищем.

2. Встановлено, що при формуванні європейського земельно-ресурсного простору, зміни в перерозподілі та використанні земель, особливо в сільському господарстві, мають ряд негативних наслідків, які призводять до посиленої міждержавної боротьби за обмежені ресурси та ринки збуту продукції. Внаслідок агресивної інвестиційної політики світових компаній, що сприяє розширенню землеволодіння за рахунок територій інших держав, розвивається процес захоплення земель. Встановлено, що іноземними інвесторами у світі було «поглинуто» близько 79,5 млн га продуктивних земель, зокрема в Європі – близько 30 млн га земель. У структурі європейських землекористувачів найбільші частки займають такі країни: Велика Британія – 7,3 % загальносвітових і 20,4 % європейських земель загальною площею майже 7 млн га, Швейцарія – відповідно 5,1 та 18,4 % земель площею 4,1 млн га, Нідерланди – відповідно 3,1 та 4,1 % земель площею 2,4 млн га. Найбільший інтерес компаній та іноземних фондів викликають землі України (5,5 %), Молдови (2,9 %), Румунії (1,4 %), Сербії (1,2 %), Болгарії (0,8 %), які стали об'єктом економічних і фінансових спекуляцій з боку агробізнесу. Доведено, що захоплення країною земель суттєво збільшує її земельний фонд. Така форма концентрації земельних ресурсів чи «м'якого» неокolonіалізму призвела до збільшення площі Ліхтенштейну в 7,7 раза, Люксембургу – в 3,3 раза, Кіпру – у 2,4 раза, Швейцарії – у 2 рази. Встановлено, що головними цілями таких угод є використання земель для ведення сільського господарства, тваринництва, виробництва біопалива та ведення

лісового господарства. Загалом у країнах Східної Європи неокolonіалізмом охоплено 17,03 млн га земель.

3. Досліджено історичні аспекти процесу рентоутворення та виявлено, що земельна рента, яку отримує землекористувач, здійснюючи господарську діяльність на земельній ділянці, буде розподілятися у вигляді податку до місцевих бюджетів та орендної плати, виплаченої землевласникам. Встановлено, що більшість економік європейських країн характеризується низьким рівнем залежності ВВП від находжень природної ренти: від 0,1 % у Швейцарії та Німеччині до 1,9 % в Чорногорії. Країни, економіки яких «переобтяжені» природними ресурсами, перебувають під впливом феномену «ресурсного прокляття» (зокрема, деякі колишні радянські республіки), що суттєво знижує рівень їх національного багатства. Визначено, що сьогодні громадяни європейських країн за базовим показником продовольчої безпеки не потрапляють в зону ризику, оскільки питома вага населення, що страждає від недоїдання, не перевищує 2,5 %. Доведено, що продовольча безпека Європи формується в умовах інтенсифікації сільськогосподарського виробництва та росту технологічності агросектору, що підтверджують зростаючі показники урожайності зернових (+5,8 %), технічних (+0,3 %), овочевих (+3,0 %) і багаторічних насаджень (+0,9 %) за останнє десятиліття. Встановлено, що продовольча безпека країн ЄС забезпечується малими фермерськими господарствами орендного типу площею до 5 га (63,8 % в загальній структурі), середній розмір агропідприємств ЄС становить 17,1 га та має тенденцію до зростання (+19,7 % за десятиріччя). Водночас спостерігаються загальноєвропейські тенденції щодо зменшення кількості ферм на 24,8 % за десятиріччя та невисокої популярності заняття фермерством серед населення, зокрема серед молоді.

4. Ідентифіковано екологічні виклики, пов'язані із землекористуванням та встановлено, що головними джерелами забруднення навколишнього середовища в процесі сільськогосподарського виробництва є відходи тваринницьких ферм, залишки пестицидів і мінеральні добрива, а головними факторами впливу на навколишнє середовище є викиди парникових газів і забруднення атмосферного повітря твердими частками, що негативно впливає на екологізацію землекористування. Європейська земельна політика сприяє боротьбі із деградаційними процесами. Так, за останні 20 років загальноєвропейський тренд розвитку ерозійних процесів почав спадати (середній темп зниження площ еродованих угідь складає 1,4 %). Тому роль європейських інститутів і національних урядів у формуванні сталого землекористування та встановлені його цілі є очевидними. Доведено, що в основі розв'язання проблем сталого землекористування європейських країн лежить комплекс національних стратегій, планів і політик як складових Європейського зеленого курсу. Перехід до сталого та ефективного використання земель має формуватися в площині Спільної земельної політики європейських країн, яка забезпечить біодиверситет, збереження природних ресурсів, зменшення викидів парникових газів та адаптацію до змін клімату.

5. Оцінено сучасний стан земельних ресурсів, що зазнали негативного впливу військових конфліктів у Європі. Визначено негативні наслідки, спричинені збройними протистояннями, а саме екологічні, соціально-економічні та правові. Під час дослідження сучасних воєнних конфліктів у колишній Югославії і в Україні було встановлено, що вони мали негативний вплив на земельні ресурси та призвели до суттєвих порушень земельного фонду. Так, внаслідок бойових дій у Хорватії було порушено 23 %, а в Боснії і Герцеговині – 8 % земельного фонду. У структурі порушених і засмічених земель Хорватії левову частку становлять лісові угіддя (98,6 %) і сільськогосподарські угіддя (1,1 %). Середньорічна швидкість розмінування становила 43,3 тис. га/рік, вартість очищення одного гектара території склала 1328,5 дол. США. У Боснії і Герцеговині левову частку становлять лісові угіддя (70 %) сільськогосподарські землі (19 %), землі під інфраструктурними об'єктами (2 %), водними об'єктами (1 %) та іншими територіями (8 %), середня річна швидкість розмінування – 14 тис. га/рік, вартість очищення гектара території – 1437,2 дол. США. В Україні сьогодні остаточно не відомо, які території заміновані та який фактичний рівень забруднення земель боєприпасами, однак площі земель, що потребують обстеження,

становлять близько 29 % території (17,4 млн га), що за оцінками Світового банку, вимагатиме фінансування робіт із відновлення земель у розмірі близько 37,4 млрд дол. США. Враховуючи 30-річну практику обстежень і розмінування в Хорватії та Боснії і Герцеговині, встановлено, що в Україні щорічно потрібно відновлювати приблизно 580 тис. га земель на суму близько 1,24 млрд дол. США. Обґрунтовано авторське тлумачення «постконфліктного землекористування» як системи землекористування, яка виникає після завершення бойових дій і має на меті подолання наслідків війни та відновлення зруйнованих територій.

6. На основі проведеного дослідження особливостей формування та регулювання національного і європейського ринків земель, розроблено економіко-математичну модель, що дала змогу змодельовати показники вартості орних земель до 2050 року для визначення оціночного потенціалу земель і побудови прогнозу фіскальних платежів. В умовах постійної продовольчої загрози ціна продуктивних земель буде зростати інтенсивніше: за нашими прогнозами, у Чехії – 4,2 раза, Словаччині – 3,7 раза, Естонії – 3,5 раза. Для Ірландії відповідні показники становитимуть 1,01 раза, Франції – 1,02, Данії – 1,12 раза. Це дає підстави стверджувати, що країни колишнього соціалістичного табору демонструють вищу здатність до економічного розвитку, на противагу країнам – засновницям ЄС. Враховуючи віддалену перспективу членства України в ЄС, оцінка орних земель України має потенціал до зростання у 3,5–4 рази, внаслідок чого нормативний оціночний показник збільшиться до 3437 дол. США/га. Встановлено, що інтенсивна урбанізація в Європі за останні 10 років призвела до збільшення площі земель під міськими агломераціями в середньому на 0,6 %. Враховуючи, що прогнозована урбанізація до 2030 року може скласти близько 7 %, розроблено підходи до оцінки вигод урбанізаційного землекористування та визначено середню вартість урбанізованих земель для країн ЄС, яка становить 2048 тис. дол. США/га. Аналогічний показник для України – 282,5 тис. дол. США/га, наближеними за значенням є відповідні показники для Румунії (282,7 тис. дол. США/га) та Латвії (201,1 тис. дол. США/га) тощо. Враховуючи прогнозовані темпи урбанізації ЄС до 2030 року, змодельовано показники приросту капіталу від урбанізації, що складають для Німеччини 7443 млрд дол. США, Франції – 6542 млрд дол. США. Найнижчий приріст спостерігаємо в структурі землекористування північноєвропейських країн (Фінляндія – 10 млрд дол. США, Ірландія – 31 млрд дол. США, Швеція – 28 млрд дол. США, Норвегія – 38 млрд дол. США), що свідчить про значно суворіші умови проживання та низьку цінність урбанізації. Окрім цього, трансформація земельних ресурсів матиме суттєвий вплив на приріст ВВП. Найвищі показники приросту характерні для Естонії (6,3), України (5,2), Литви (3,1), Франції (3,0), що обумовлено високим потенціалом урбанізації, відносно низькою вартістю сільсько-господарських земель, порівнюючи з урбанізованими територіями. Зміна структури системи землекористування буде мати найбільший вплив на економіку країн і фіскальну ефективність від землеустрою. Загальний тренд показує, що перспективне наповнення бюджетів фіскальними платежами від землекористування в Естонії, Хорватії, Литві, Чехії, Угорщині має вищий відсоток в економіці країн, що досліджувалися.

7. Розроблено алгоритм оцінки впливу структури секторального землекористування на ВВП країн ЄС. За даними багатофакторного кореляційного аналізу, було встановлено залежності між економічними показниками прибутковості та використанням земельно-ресурсного потенціалу із урахуванням інституційних секторів економіки країн і визначено, що змінні, для яких $r=0,7$ і більше мають відносно міцну залежність між зайнятими у галузі землями та прибутковістю галузі у формуванні ВВП. Найвищий коефіцієнт кореляції ($r=0,96$) має змінна x_5 , що відповідає за транспортно-логістичну і торговельну складову ВВП та вказує на дуже сильний вплив землекористувань галузі на формування доданої вартості. Високим ступенем залежності характеризуються величини при змінних x_2 , що позначає лісгосподарське землекористування ($r=0,75$), x_3 – землі промисловості ($r=0,79$), x_8 – землі у сфері державного управління, оборони, освіти, охорони здоров'я тощо ($r=0,78$), x_9 – культурно-розважальне та рекреаційне землекористування ($r=0,76$). Слабший кореляційний зв'язок існує для x_1 – землекористування сільськогосподарського та водо-

господарського сектору ($r=0,69$), що вказує на нижчий вплив землекористувань цього типу на показники ВВП. Виявлено, що землі житлового сектору – x_4 ($r=0,62$), фінансового, страхового, ІТ-сектору – x_6 ($r=0,49$) і науково-технічного та адміністративного сектору – x_7 ($r=0,57$) мають слабкі кореляційні зв'язки з результативною ознакою – прибутковістю сектору від використання земельно-ресурсного потенціалу, що можна розцінювати як слабку залежність доходу в складі загальнодержавного від площі земель, зайнятих у виробництві чи задіяних у наданні послуг в галузі.

8. Поглиблено практичні підходи до оцінки впливу Спільної аграрної політики ЄС та земельних реформ на розвиток земельних відносин країн Європи. Встановлено, що шлях до процвітання держав лежить у площині земельних реформ як однієї із форм якісної зміни соціально-економічного і політичного устроїв. Одним із найгостріших питань, що можуть виноситися у площину земельної реформи, є питання власності. Встановлено, що в основі земельних реформ пострадянського простору лежала процедура реституції (Албанія, Румунія, Словаччина, країни Прибалтики) та приватизація земельних ділянок (Україна), що визначило вектори розвитку досліджуваних систем землекористування цих держав. Спільною рисою земельних реформ для країн Східної Європи в умовах ринкової економіки був перехід від державної до приватної власності на землі, насамперед, сільськогосподарського призначення, із подальшим розвитком передумов для формування ринку земель і ефективної аграрної політики. Досліджуючи розвиток агросектору ЄС, було встановлено, що Спільна аграрна політика ЄС є ефективним механізмом досягнення продовольчої безпеки, екологізації та економічної підтримки і сталого розвитку землекористування в Європі. Встановлено, що питома вага фінансової підтримки агросектору становить 353,9 євро/га, а на одне євро виплат у межах САП агросектор формує 3,5 євро валової доданої вартості. Показано, що зростання вартості сільськогосподарських земель внаслідок додаткового фінансування в межах САП може призвести до виникнення від'ємної ренти за умови відсутності виплат. Доведено, що результатом вдалої сільськогосподарської політики є зростаючі тренди економічних показників. Так, за останнє десятиріччя економічна ефективність сільського господарства зросла на 14,9 %. Встановлено залежність величини оренди земель від виплат у Болгарії, Чехії, Естонії, Угорщині, Латвії, Литві, Румунії, Словаччині, Польщі, яка варіює в діапазоні 0,15–0,32 євро на кожне євро виплат, середній показник становить 0,22 євро на кожне виплачене євро. Середня норма капіталізації за оцінками та видами виплат становить 33 % орендної плати. Вплив виплат в рамках САП на вартість сільськогосподарських угідь у середньому для ЄС складає 0,19 євро, середня норма капіталізації становить 34 % вартості сільськогосподарських угідь.

9. Проведено оцінку ролі державного та приватного секторів в управлінні земельно-ресурсним потенціалом, розглянуто механізми досягнення цілей сучасного землеустрою та оцінено суспільні вигоди від ефективної земельної політики. Визначено інтереси держави, громад і приватного сектору, причому показано, що партнерство між ними сприяє ефективності використання земельних ресурсів. Результати дослідження підтвердили важливість упровадження управлінських підходів західноєвропейського зразка, що передбачають відкритість і прозорість прийняття рішень, інформованість і врахування суспільних інтересів, перерозподіл повноважень, орієнтацію на користувача, результативність, а також спрощення й цифровізацію управлінських процедур. Аналіз систем землеволодіння та правового статусу земель у різних країнах Європи засвідчив переважання приватної власності. Зокрема, у Фінляндії, Норвегії, Швеції та Люксембурзі цей показник сягає 95–99 %, однак у країнах пострадянського простору більший обсяг земель належить публічному сектору (Україна – 49 %, Словаччина та Молдова – 30 %). Водночас у структурі сільськогосподарського землекористування приватна власність залишається домінантною для більшості європейських держав.

10. Поглиблено теоретико-методологічні підходи до оцінки просторових можливостей землекористувань щодо забезпечення збереження біологічного різноманіття та екосистемних функцій території європейських країн. Для цього використано індекс розвитку екомережі,

коефіцієнт заповідності, індекс рівності Шеннона, показник антропогенного насичення природних територіальних комплексів. Проведено агроекологічну оцінку територій, визначено коефіцієнт екологічної стабільності, встановлено антропогенне навантаження на території. Проведено аналіз структури природоохоронних територій, доведено, що в ЄС їх основу становлять землі під лісовими масивами (49,6 %), агросистеми (29,8 %), посушливі території із бідною рослинністю (9,2 %), водні об'єкти (5,4 %), водно-болотні угіддя (4,09 %) і забудовані території (1,91 %). В Україні до структури таких територій входять ліси – 55,9 %, водні об'єкти – 19,7 %, водно-болотні угіддя – 10,5 %, сухі землі та без рослинного покриву – близько 9 %, агросистеми – 4,5 % і забудовані території – 0,3 %. Обґрунтовано дефіцитність європейського земельно-ресурсного простору природоохоронними територіями в розмірі 30 %, що встановлено Європейським зеленим курсом. Так, лише Словенія (37,9 %), Хорватія (36,7 %) і Болгарія (34,9 %) у структурі землекористування задовольняють вимоги Європейського зеленого курсу. Загалом у межах Європи прослідковується дефіцит природоохоронних територій (11,5 %). Найвищий дефіцит характерний для Данії (21,7 %) і Латвії (18,5 %). Для України цей показник становить 18 %, що вказує на низьку забезпеченість природоохоронними територіями та, безумовно, вимагає зміни системи землекористування в контексті євроінтеграції. Обґрунтовано витрати щодо охорони навколишнього природного середовища. Середні витрати в ЄС мають стійку тенденцію до зростання та становлять 1,9–2,0 % ВВП за останні 10 років. В Україні аналогічні витрати становлять 1,12 % ВВП країни. Розраховано середню вартість створення гектара екомережі, що для ЄС складає 143,6 дол. США/га у рік. В Україні аналогічні витрати становлять близько 6,3 дол. США/га у рік. Проведений системний аналіз стану природно-територіальних комплексів країн Європи чітко вказує на те, що Україна у сформованих за останніх 30 років умовах природокористування хоч і мала проєвропейський вектор розвитку, проте ще не досягла середніх значень використання земельно-ресурсного потенціалу щодо збереження біологічного різноманіття та екосистемних функцій територій.

11. Обґрунтовано напрями та рекомендації з удосконалення земельної політики України, яка має враховувати трансформацію суспільних відносин, особливості економічного розвитку держави, тенденції розвитку землекористування в Україні і світі та перспективи євроінтеграції. Встановлено, що для досягнення поставлених цілей і реалізації заходів щодо імплементації стратегічних цілей, визначених Європейським зеленим курсом та в межах Спільної земельної політики ЄС необхідне удосконалення земельної політики України в соціально-економічному, екологічному, військово-політичному та історико-культурному аспектах із гармонійним поєднанням різних сфер суспільного життя для досягнення продовольчої безпеки, сталого розвитку та збалансованого використання земельних ресурсів.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Монографії

1. Мартин А. Г., Гунько Л. А., **Чумаченко О. М.**, Колганова І. Г., Баранцов Б. В. Земельна політика Європейського співтовариства: принципи, проблеми, реалізація: монографія. Київ, 2017. 160 с. *(Здобувачем проаналізовано сучасну структуру землекористувань у країнах-членах Європейського Союзу).*
2. Чумаченко О. М. Теоретичні засади оцінки земельно-ресурсного потенціалу європейських країн в економічному та екологічному вимірах: монографія. Київ, 2022. 608 с.

**Статті у періодичних наукових виданнях,
включених до категорії «А» Переліку наукових фахових видань України
та/або в закордонних виданнях, проіндексованих у базах даних**

Web of Science Core Collection та/або Scopus

3. Kryvoviaz E., Openko I., Tykhenko R., Shevchenko O., Tykhenko O., Tsvyakh O., **Chumachenko O.** Recovery of losses for inappropriate use of land. Scientific Papers. Series E. Land Reclamation, Earth Observation & Surveying, Environmental Engineering. 2020. Vol. 9. P. 175–182.

(Здобувачем запропоновано теоретико-методологічні засади формування економічного механізму для забезпечення екологобезпечного використання земельних ресурсів).

4. **Chumachenko O.**, Openko I., Kryvoviaz Ye., Zhuk O. Modeling of indicators of economic efficiency of sectoral land use. Scientific Papers. Series E. Land Reclamation, Earth Observation & Surveying, Environmental Engineering. 2022. Vol. 11. P. 95–106. *(Здобувачем запропоновано алгоритм оцінки впливу структури землекористування на формування валового внутрішнього продукту країн Європи).*

5. **Chumachenko O.**, Kustovska O., Tymoshevskiy V., Kolhanova I., Kaminetska O. The recultivation of the agricultural land, that was deteriorated during hostilities in the east of Ukraine. Amazonia Investiga. 2022. Vol. 11. Issue 56. P. 159–168. *(Здобувачем запропоновано алгоритм оцінки впливу військових протистоянь на стан земель, проаналізовано сучасні підходи щодо рекультивції земель, порушених внаслідок ведення бойових дій).*

6. **Chumachenko A.**, Medynska N., Horbachova O., Mykhailyshyn L., Korovchuk Y. Development of European Land Resource Potential in the Conditions of Globalization. Review of Economics and Finance. 2023. Vol. 21. Issue 1. P. 376–382. *(Здобувачем проведено аналіз структури землекористування країн Європи та обґрунтовано особливості захоплення земель як глобальної форми неоколоніалізму).*

7. Openko I., Tykhenko R., Tsvyakh O., Shevchenko O., Stepchuk Ya., Rokochinskiy A., Volk P., Zhyla I., **Chumachenko O.**, Kryvoviaz Ye., Horodnych A. Improvement of economic mechanism of rational use of forest resources using discrete mathematics method. Engineering for rural development. 2023. P. 544–552. *(Здобувачем запропоновано алгоритм використання лісових ресурсів з одночасним науково обґрунтованим встановленням взаємозв'язків між елементами економіко-математичної моделі раціонального використання лісових ресурсів).*

Статті у наукових виданнях, включених до Переліку наукових фахових видань України

8. **Чумаченко О. М.**, Кривов'яз Є. В. Європейські підходи до оцінювання стану ландшафтів. Приазовський економічний вісник. 2018. № 5 (10). С. 294–298. *(Здобувачем проведено аналіз та здійснено критичну оцінку стану природних ландшафтних систем, підданих антропогенному впливу, а також територій із різним рівнем урбанізації в межах країн-членів Європейського Союзу).*

9. **Чумаченко О. М.**, Кривов'яз Є. В. Особливості використання потенціалу природних територій країн ЄС. Науковий вісник Ужгородського національного університету. 2018. Вип. 22. Ч. 3. С. 108–111. *(Здобувачем обґрунтовано сучасний стан ландшафтів країн Європи, проведено аналіз стану природних і антропогенних систем, приведено порівняльні показники ландшафтного різноманіття деяких країн, охарактеризовано залежність індексів різноманітності Шеннона та фактичного стану територій, які підлягають оцінці).*

10. **Чумаченко О. М.**, Кривов'яз Є. В. Особливості використання земельних ресурсів європейських країн. Формування ринкових відносин в Україні. 2019. № 9 (220). С. 88–96. *(Здобувачем проведено аналіз структури земельного фонду європейських країн та аналіз сільськогосподарського, лісгосподарського, житлового й інших типів (видів) землекористувань і землеволодінь країн-членів ЄС, порівнюючи із Україною, а також проаналізовано стан і насиченість інфраструктурними об'єктами досліджуваних територій).*

11. **Чумаченко О. М.**, Кривов'яз Є. В. Економічна оцінка геодезичних робіт на місцевому рівні. Формування ринкових відносин в Україні. 2019. № 10. С. 97–104. *(Здобувачем розроблено й обґрунтовано напрями удосконалення ціноутворення на геодезичні вишукування при складанні документації із землеустрою для підвищення ефективності використання земель).*

12. **Чумаченко О. М.**, Кривов'яз Є. В., Колганова І. Г. Відновлення забруднених боєприпасами земель: техніко-економічні та екологічні аспекти. Економіка

природокористування і сталий розвиток. 2020. № 8 (27). С. 79–86. *(Здобувачем обґрунтовано ризики та екологічні наслідки при забрудненні території залишками боєприпасів).*

13. **Чумаченко О. М.**, Кривов'яз Є. В., Грегуль В. І. Екологічні наслідки інтенсифікації сільськогосподарського виробництва. Збалансоване природокористування. 2020. № 4. С. 114–124. *(Здобувачем виділено чинники інтенсифікації сільськогосподарського виробництва та визначено їх вплив на навколишнє середовище).*

14. **Чумаченко О. М.**, Висідалко А. А., Дзюбенко А. В. Земельно-ресурсний потенціал країни як основа розвитку органічного землеробства. Агроекологічний журнал. 2020. № 4. С. 144–152. *(Здобувачем обґрунтовано роль земельних ресурсів у процесі розвитку органічного землеробства).*

15. Чумаченко О. М. Проблеми глобалізації та формування європейського земельно-ресурсного простору. Формування ринкових відносин в Україні. 2020. № 10 (233). С. 103–109.

16. Чумаченко О. М. Роль землекористування у забезпеченні екологічної та продовольчої безпеки Європи. Формування ринкових відносин в Україні. 2020. № 12 (235). С. 100–109.

17. **Чумаченко О. М.**, Кривов'яз Є. В. Вплив деградаційних процесів на грошову оцінку земель сільськогосподарського призначення. Збірник наукових праць Уманського національного університету садівництва. 2020. Вип. 97. Ч. 2. С. 45–52. *(Здобувачем обґрунтовано показники деградації земель сільськогосподарського призначення в сучасній системі землекористування та пораховано втрати від деградації земель).*

18. Чумаченко О. М. Платність природокористування європейських країн. Формування ринкових відносин в Україні. 2021. № 2 (237). С. 77–83.

19. Чумаченко О. М. Особливості землеволодіння та правовий статус земель європейських країн. Формування ринкових відносин в Україні. 2021. № 4 (239). С. 69–76.

20. Чумаченко О. М. Особливості перерозподілу рентних платежів через оподаткування земель та нерухомості. Економіка природокористування і сталий розвиток. 2020. № 9 (28). С. 88–94.

21. Гетманьчик І. П., **Чумаченко О. М.**, Колганова І. Г. Поняття та сутнісні ознаки природоохоронного землекористування. Землеустрій, кадастр і моніторинг земель. 2021. № 2 (27). С. 42–51. *(Здобувачем обґрунтовано особливості формування системи природоохоронних заходів у системі сучасного землекористування).*

22. **Чумаченко О. М.**, Кривов'яз Є. В., Остапенко В. С. Використання земельно-ресурсного потенціалу в умовах спільної аграрної політики ЄС. Формування ринкових відносин в Україні. 2021. № 12 (247). С. 91–100. *(Здобувачем досліджено структуру земельних відносин, що склалася, визначено, що вона базується на принципах та гарантіях права на землю, а також встановлено, що європейській практиці управління земельними відносинами притаманні такі основні форми власності на землі: приватна, державна і колективна).*

23. **Чумаченко О. М.**, Кривов'яз Є. В., Жук О. П. Європейський досвід формування земельно-ресурсного потенціалу в умовах глобалізації. Землеустрій, кадастр і моніторинг земель. 2021. № 4. С. 27–36. *(Здобувачем встановлено інвестиційно привабливі регіони, соціально-економічні та політичні умови яких сприяють захопленню земель з боку іноземних інвесторів; обґрунтовано джерела продовольчої безпеки країн із розвиненими економіками; визначено особливості формування земельного-ресурсного простору європейських країн-неоколоніалістів; визначено підхід неоколоніалізм (корпоративний колоніалізм) як класичний європейський колоніалізм, що має на меті всебічну експлуатацію природних ресурсів, робочої сили та ринків для отримання надприбутків).*

24. Чумаченко О. М. Оцінка просторової забезпеченості збереження біологічного різноманіття та екосистемних функцій територій Європи. Формування ринкових відносин в Україні. 2022. № 4 (251). С. 60–68.

25. **Чумаченко О. М.**, Кривов'яз Є. В., Остапенко В. С. Поняття земельно-ресурсного потенціалу у економіці природокористування. Землеустрій, кадастр і моніторинг земель.

2022. № 2. С. 85–96. *(Здобувачем проаналізовано термінологічний апарат економіки природокористування та запропоновано авторське тлумачення поняття земельно-ресурсного потенціалу).*

26. **Чумаченко О. М.,** Кривов'яз Є. В., Кустовська О. В., Колганова І. Г. Природоохоронні території як основа збереження біорізноманіття та надання екосистемних послуг у Європі: оцінка внеску України. Землеустрій, кадастр і моніторинг земель. 2022. № 3. С. 27–33. *(Здобувачем проведено аналіз структури природоохоронних територій у Європі та визначено напрями щодо нарощування площ останніх; визначено, що в більшості розвинених країн основу таких територій становлять: ліси, природні пасовища, чагарники, водяні та водно-болотні угіддя, землі без рослинного покриву; встановлено, що перспективне включення чи надання статусу цим природоохоронним територіям і екомережам складає значний потенціал для збереження природи та покращення збереження біорізноманіття і надання екосистемних послуг).*

27. **Чумаченко О. М.,** Кустовська О. В., Кривов'яз Є. В., Колганова І. Г., Кольоса Л. Л. Захоплення вартості земель як ефективний інструмент управління землекористуванням: аналіз досвіду країн Європи та перспектив в Україні. Землеустрій, кадастр і моніторинг земель. 2023. № 2. С. 27–33. *(Здобувачем обґрунтовано необхідність застосування інструментарію захоплення вартості земель як одного із головних економічних важелів управління земельними ресурсами; встановлено, що українська система управління земельними ресурсами недостатньою мірою сприяє реалізації інструментарію, особливо, що стосується перспектив політичної, юридичної, економічної, соціальної та культурної інтеграції України до європейського простору).*

Стаття у науковому виданні іншої держави

28. Koshel A., **Chumachenko A.** Problems of the Transition to a Mass Market Valuation of Land in the Countries of Eastern Europe. Międzynarodowa Konferencja Naukowa Nieruchomość w przestrzeni 4 Bydgoszcz, European Journal of Science and Research. 2019. № 1. Р. 35–43. *(Здобувачем обґрунтовано проблеми переходу від нормативної до масової оцінки земель у країнах Східної Європи).*

Тези наукових доповідей

29. Чумаченко О. М. Європейський досвід охорони земель від деградації. Біоресурси планети і біобезпека навколишнього середовища: Міжнародна науково-практична конференція, м. Київ, 5–6 листопада 2013 року: тези доповіді. Київ, 2013. С. 250–252.

30. Чумаченко О. М. Особливості ландшафтного різноманіття в країнах ЄС. Вплив біоекономіки на просторовий розвиток територій: Міжнародна науково-практична конференція, м. Київ, 14–15 вересня 2018 року: тези доповіді. Київ, 2018. С. 261–266.

31. Чумаченко О. М. Використання методів математичного моделювання в землевпорядкуванні – суть, завдання, перспективи. Модернізація та суспільний розвиток економіки держави та регіонів: Міжнародна науково-практична конференція, м. Київ, 25–26 травня 2018 року: тези доповіді. Київ, 2018. С. 135–137.

32. Чумаченко О. М. Особливості прояву деградації земель в Європі. Актуальні проблеми землеустрою у сільському господарстві: глобальний, національний та регіональний аспекти: Міжнародна науково-практична конференція, м. Умань, 2018 року: тези доповіді. Умань, 2018. С. 98–101.

33. Чумаченко О. М. Оцінка земельно-ресурсного потенціалу країн ЄС. Грошова оцінка земель в Україні: здобутки, проблеми, перспективи: Міжнародна науково-практична конференція, м. Київ, 8–9 листопада 2018 року: тези доповіді. Київ, 2018. С. 79–81.

34. **Чумаченко О. М.,** Захарченко Д. А. Сучасні проблеми обліку земель оборони. Системна взаємодія кадастрів: проблемні питання методологічного, інституційного та інформаційного забезпечення: Міжнародна науково-практична конференція, м. Київ,

29–30 березня 2019 року: тези доповіді. Київ, 2019. С. 154–156 (*Здобувачем проведено оцінку стану структури землекористування земель оборони*).

35. **Чумаченко О. М.**, Кривов'яз Є. В. Земельно-ресурсний потенціал країни як основа розвитку органічного землеробства. Економічні проблеми сучасності та стратегії інноваційного розвитку національної економіки: Міжнародна науково-практична конференція, м. Львів, 22 серпня 2020 року: тези доповіді. Львів, 2020. С. 95–98 (*Здобувачем проведено оцінку стану земель під органічним землеробством європейських країн*).

36. **Чумаченко О. М.**, Висідалко А. А. Проблемні аспекти в запровадженні органічного землеробства в Україні. Управління та раціональне використання земельних ресурсів в новостворених територіальних громадах: проблеми та шляхи їх вирішення: IV Всеукраїнська науково-практична конференція, м. Херсон, 04–05 березня 2020 року: тези доповіді. Херсон, 2020. С. 343–344. (*Здобувачем проведено аналіз стану земель під органічним землеробством в Україні*).

37. **Чумаченко О. М.**, Захарченко Д. А. Актуальні проблеми обліку земель оборони. Управління та раціональне використання земельних ресурсів в новостворених територіальних громадах: проблеми та шляхи їх вирішення: IV Всеукраїнська науково-практична конференція, м. Херсон, 04–05 березня 2020 року: тези доповіді. Херсон, 2020. С. 345–347. (*Здобувачем проведено аналіз стану земель під землями оборони України*).

38. Чумаченко О. М. Використання земель в європейських країнах. Сучасна землевпорядна наука: сьогодення та перспективи, м. Біла Церква, 11–12 березня 2020 року: тези доповіді. Біла Церква, 2020. С. 37–39.

39. Чумаченко О. М. Екологічні наслідки інтенсифікації сільськогосподарського виробництва. Формування сталого землекористування: проблеми та перспективи: I Міжнародна науково-практична конференція, м. Київ, 19–20 листопада 2020 року: тези доповіді. Київ, 2020. С. 71–74.

40. Чумаченко О. М. Проблеми використання прибережних територій. Європейський земельний курс та водна політика України в умовах глобальних кліматичних змін: Національна науково-практична конференція, м. Київ, 31 березня 2021 року: тези доповіді. Київ, 2021. С. 81–84.

41. **Чумаченко О. М.**, Кривов'яз Є. В., Жук О. П. Особливості регулювання ринку земель: національний та європейський досвід. Виклики сучасного землеустрою: дигіталізація, технологічні зміни та економічні трансформації: Міжнародна науково-практична конференція, м. Київ, 16–17 вересня 2021 року: тези доповіді. Київ, 2021. С. 81–85. (*Здобувачем проведено аналіз ринку земель країн Європи*).

42. Чумаченко О. М. Деякі аспекти оцінки ландшафтного різноманіття європейських країн. Екологічна безпека та збалансоване природокористування в агропромисловому виробництві: Міжнародна науково-практична конференція, м. Київ, 7–8 липня 2022 року: тези доповіді. Київ, 2022. С. 377–380.

43. **Chumachenko O.**, Openko I., Kryvoviaz Y., Tykhenko R., Tsvyakh O., Shevchenko O., Zhuk O. Economic analysis of land use in European countries. Economic Science for Rural Development 2023: 24th International Scientific Conference. May 10–12 2023. P. 516–527. (*Здобувачем розроблено механізми визначення залежності економічної ефективності використання земель у секторальному землекористуванні*).

44. Чумаченко О. М. Екологічні наслідки військових протистоянь у східній Європі. Продовольча та екологічна безпека в умовах війни та повоєнної відбудови: виклики для України і світу: Міжнародна науково-практична конференція, м. Київ, 25 травня 2023 року: тези доповіді. Київ, 2023. С. 363–365.

45. Чумаченко О. М. Захоплення вартості земель та його інструментарій. Планування та використання територій в контексті інклюзивного розвитку: Міжнародна науково-практична конференція: м. Харків, 17–18 березня 2023 року: тези доповіді. Харків, 2023. С. 146–149.

АНОТАЦІЯ

Чумаченко О. М. Теоретичні засади оцінки земельно-ресурсного потенціалу європейських країн в економічному та екологічному вимірах. Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук з наукової спеціальності 08.00.06 «Економіка природокористування і охорони навколишнього середовища». Національний університет біоресурсів і природокористування України. Київ, 2025.

В основу дисертаційного дослідження покладено ідею розроблення теоретико-методологічних засад і практичних рекомендацій щодо оцінки земельно-ресурсного потенціалу європейських країн в економічному та екологічному вимірах, які сприятимуть зростанню ефективності використання природних ресурсів, зокрема земельних, як основного незамінного базису виробництва, забезпечать формування системи сталого землекористування та охорони земель. Базовою основою дослідження є гіпотеза, яка розглядає земельні ресурси як основу процвітання та збагачення держав, формування самоідентичності, історико-культурної виразності народів у визнаних міжнародним правом кордонах. Досліджуючи особливості формування європейського земельно-ресурсного простору, встановлено, що земельні ресурси є надзвичайно важливим структурним елементом цивілізації. Визначено роль природокористування в забезпеченні продовольчої безпеки та встановлено, що сьогодні середньостатистичний європеєць має високий рівень доступності до екологічних продуктів, джерел питної води та збалансованого раціону харчування. Досліджено проблему концентрації та монополізації при використанні земельних ресурсів. Запропоновано авторське тлумачення понять «постконфліктне землекористування» і «європейський земельно-ресурсний простір». Проведено дослідження особливостей формування та регулювання національного і європейського ринків земель. Створено економіко-математичну модель оцінки орних земель європейських країн. Досліджено економічну ефективність урбанізації в Європі. Розраховано потенційні фіскальні надходження до бюджетів різних рівнів від використання земель. Досліджено механізми формування та перерозподілу рентних платежів від використання нерухомого майна. Обґрунтовано підходи щодо вирішення проблеми збереження та відновлення права власності, порушеного неправомірним способом. Встановлено, що шлях до формування сталого землекористування лежить у площині земельних реформ як однієї із форм якісної зміни соціально-економічного та політичного устроїв. Доведено, що сільське господарство ЄС є найбільшим землекористувачем, а Спільна аграрна політика яскраво демонструє приклад вдалої моделі розвитку аграрної сфери та продовольчої безпеки суспільства, що впливає на формування вартісних показників земель. Розроблено алгоритм оцінки впливу структури землекористування на економічні показники, а саме вплив видів економічної діяльності та інституційних секторів економіки на приріст ВВП. Проведено комплексну оцінку просторової забезпеченості збереження біологічного різноманіття та екосистемних функцій території європейських країн. Обґрунтовано витрати на охорону навколишнього природного середовища. Розраховано середню вартість створення одного гектара екомережі. Визначено роль європейських інститутів і національних урядів у формуванні та встановленні цілей сталого землекористування. Доведено, що в основі розв'язання проблем сталого землекористування європейських країн має лежати Спільна земельна політика ЄС, що забезпечується комплексом національних стратегій, планів і політик як складових Європейського зеленого курсу. Запропоновано напрями вдосконалення земельної політики України в контексті євроінтеграційних процесів для досягнення продовольчої безпеки, сталого розвитку та збалансованого використання земельних ресурсів.

Ключові слова: земельно-ресурсний потенціал, управління земельними ресурсами, стаке землекористування, моделювання, оцінка земель, охорона земель, ринок земель, сільськогосподарські угіддя, валовий внутрішній продукт.

ANNOTATION

Chumachenko O. M. Theoretical principles of assessment of the land resource potential of European countries in economic and ecological dimensions. The qualification scientific work on the rights of the manuscript.

The thesis for obtaining the Doctor degree in Economic Sciences, speciality 08.00.06 «Economics of Nature Using and Environment Protection». The National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine. Kyiv, 2025.

The basis of the dissertation research is the idea of developing theoretical, methodological and practical recommendations for assessing the land resource potential of European countries in economic and ecological dimensions, which will contribute to the growth of the efficiency of the use of natural resources, including land resources, as the main irreplaceable basis of production, will contribute to the formation of a system of sustainable land use and land protection. The basic basis of the research is a hypothesis that considers land resources as the basis of prosperity and enrichment of states, the formation of self-identity, historical and cultural expressiveness of peoples in borders recognized by international law. Investigating the peculiarities of the formation of the European land-resource space, it was established that land resources are an extremely important structural element of civilization. The role of nature management in ensuring food security is defined and it is established that today the average European has a high level of access to ecological products, sources of drinking water and a balanced diet. The problem of concentration and monopolization in the use of land resources is studied. The author's interpretation of the concept of post-conflict land use, European land and resource space is offered. A study of the peculiarities of formation and regulation of national and European land markets was conducted. An economic-mathematical model for the assessment of arable land in European countries has been created. The economic efficiency of urbanization in Europe has been investigated. Potential fiscal revenues to the budgets of different levels from land use are calculated. The mechanisms of formation and redistribution of rent payments from the use of real estate have been studied. Approaches to solving the problem of preservation and restoration of property rights violated in an unlawful manner are substantiated. It has been established that the way to the formation of sustainable land use lies in the area of land reforms, as one of the forms of qualitative change of socio-economic and political systems. It has been proven that EU agriculture is the largest user of land, and the Common Agrarian Policy vividly demonstrates an example of a successful model of the development of the agrarian sphere and food security of society, which affects the formation of land value indicators. An algorithm for assessing the impact of the land use structure on economic indicators, namely the impact of types of economic activity and institutional sectors of the economy on GDP growth, has been developed. A comprehensive assessment of the spatial security of preservation of biological diversity and ecosystem functions of the territory of European countries was carried out. Costs for environmental protection are substantiated. The average cost of creating one hectare of eco-network was calculated. The role of European institutions and national governments in the formation of sustainable land use is determined and the goals are set. It has been proven that the solution to the problems of sustainable land use in European countries should be based on the Common Land Policy of the EU, which is provided by a complex of national strategies, plans and policies, as components of the European Green Course. Directions for improving Ukraine's land policy in the context of European integration processes with the aim of achieving food security, sustainable development and balanced use of land resources are proposed.

Key words: land resource potential, land resource management, sustainable land use, modeling, land evaluation, land protection, land market, agricultural land, gross domestic product.